

วิวัฒนาการของการประพันธ์ไทยสู่ยุคนวนิยาย

กำเนิดและวิวัฒนาการของการประพันธ์ไทย

การประพันธ์ของไทยมีวิวัฒนาการเช่นเดียวกับการประพันธ์ของประเทศอื่น ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว กล่าวคือ ในระยะแรกเมื่อมีการรวมกันทั้งหลักแหล่งที่แน่นอนและมีภาษาพูดประจำกลุ่มแล้วได้มีการเล่าเรื่องประเภทนิทานพื้นบ้านสู่กันฟังในโอกาสต่าง ๆ ความนิยมในการเล่าและการฟังเรื่องเหล่านี้ทำให้มีการถ่ายทอดกันต่อ ๆ มาหลายชั่วอายุคน เรื่องที่เล่าจะมีเกร็ดต่าง ๆ กันแต่ยังคงรักษาเค้าโครงสำคัญเดิมไว้ เช่น เรื่องปลาบู่ทอง สังข์ทอง มณีพิชัย มโนราห์ และนิทานในปัญญาสชาดก¹ เป็นต้น

นอกจากจะมีการเล่าเรื่องสู่กันฟังแล้วยังสันนิษฐานว่า ชาติไทยสมัยโบราณคงจะมีนักขับลำนำ ทำนองเกี่ยวกับพวก "minstrel" หรือ "troubadour" ในยุโรป หลักฐานที่ปรากฏได้แก่เนื้อความในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ ซึ่งเชื่อว่าแต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีตอนหนึ่งกล่าวถึงการที่นางรื่น นางโรย ให้คนไปขับขอสรรเสริญพระสิริโฉมของพระเพื่อนพระแพงในราชสำนักของพระลอ เป็นต้น

ต่อมาเมื่อกลุ่มชนเจริญขึ้นจนมีภาษาเขียนจึงมีการบันทึกนิทานพื้นบ้านที่นิยมเล่ากันลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยวิธีเขียนซึ่งคอนไปทางรอบทรงคือมีสัมผัสและจังหวะเพื่อสะดวกในการเล่าและท่องจำ นิทานพื้นบ้านเหล่านี้เมื่อกวินำไปรจนาให้ไพเราะก็ได้กลายเป็นวรรณคดีของชาติ เช่น เรื่องพระลอ และเรื่องมโนราห์

เมื่อประชาชนมีความเจริญและมีการศึกษาคีขึ้น จึงได้พากันเพิ่มความสนใจในการประพันธ์ ทำให้เกิดแบบแผนการประพันธ์ชนิดต่าง ๆ เช่น นิยาย บทเพลง สุภาษิต และโคลง เป็นต้น

¹ สัมภาษณ์ ขุนวิจิตรมาตรา 18 กุมภาพันธ์ 2516.

บทประพันธ์ของไทยที่เริ่มขึ้นในระยะแรกมีลักษณะ เป็นร้อยกรองเกือบทั้งสิ้น
วรรณกรรมร้อยแก้วของไทยเพิ่งเริ่มมีความสำคัญขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง ตัวอย่าง
ร้อยแก้วที่สำคัญในยุคแรกได้แก่นิยายแปลอิงพงศาวดารเรื่อง สามก๊ก และราชาธิราช ซึ่ง
แปลจากภาษาจีนและมอญในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และตั้งแต่บัดนั้น
เป็นต้นมาบทประพันธ์ร้อยแก้วก็ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

บันเทิงคดีของไทยแต่เดิมนั้นเขียนเป็นร้อยกรองโดยได้เค้าเรื่องจากชาดกและ
นิทานพื้นเมือง ดังนั้นตัวละครสำคัญ ๆ จึงมักเป็นลูกกษัตริย์ บันเทิงคดีร้อยแก้วในระยะแรก
ส่วนใหญ่แปลจากภาษาอังกฤษโดยตรง ต่อมาจึงใช้เพียงโครงเรื่องแล้วคัดแปลงชื่อและฉาก
เป็นไทย เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงประเทศตามแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 เจ้านายและ
ข้าราชการได้ไปศึกษาวิชาต่างประเทศโดยเฉพาะในประเทศอังกฤษเป็นจำนวนมาก
บุคคลพวกนี้ได้ถ่ายทอดบันเทิงคดีของตะวันตกเป็นภาษาร้อยแก้วของไทย แต่เป็นที่นิยมอ่านกัน
เฉพาะในหมู่ผู้มีการศึกษาคดีและในวงสังคมชั้นสูง ส่วนชาวบ้านยังนิยมอ่านกลอนอยู่

ต่อมาเมื่อมีการออกวารสารและหนังสือพิมพ์จึงมีเรื่องสารคดี บันเทิงคดี เรื่องแปล
ตลอดจนร้อยกรองลงพิมพ์เผยแพร่มากขึ้น นักประพันธ์รุ่นแรกที่แต่งเรื่องบันเทิงคดีร้อยแก้ว
คือ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และพวกที่กลับจากต่างประเทศได้แก่ พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พระยาสุรินทรราชา และกรมหมื่น-
พิทยางกรณ์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 บันเทิงคดีร้อยแก้วยังมีน้อยมาก
เพิ่งเริ่มรุ่งเรืองขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 7 เป็นต้นมา

2. ลักษณะการประพันธ์ไทยในสมัยต่าง ๆ

ดังเป็นที่ยอมรับกันอยู่ทั่วไปแล้วว่า วรรณกรรมเป็นเครื่องสะท้อนภาพเหตุการณ์และ
ชนบทรรมนิยมประเพณี ตลอดจนชีวิตจิตใจของคนในยุคนั้น ๆ วรรณกรรมจะเจริญรุ่งเรือง
หรือเสื่อมโทรมลงก็ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์ของแต่ละยุคสมัย ดังนั้นในการศึกษาความเป็นมาของ
วรรณกรรมจึงควรแบ่งวรรณกรรมออกตามสมัยประวัติศาสตร์ และถ้าจะศึกษาให้ละเอียดยิ่ง
ขึ้นไปอีกก็สมควรแบ่งออกตามรัชกาลของพระมหากษัตริย์ วิธีนี้มีว่าเหมาะสมที่สุดในการ

ศึกษาวรรณกรรมไทยเพราะแต่เดิมมาวรรณกรรมไทยมักเริ่มขึ้นในราชสำนักหรือโดยพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ ส่วนที่เป็นผลงานของสามัญชนโดยเฉพาะนั้นเพิ่งเริ่มมีขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้เอง ยุคสมัยต่าง ๆ ของวรรณกรรมไทยจนถึงสมัยที่มีนวนิยายแบ่งออกได้สี่ยุค คือ

ยุคกรุงสุโขทัย

ยุคกรุงศรีอยุธยา

ยุคกรุงธนบุรี

ยุคกรุงรัตนโกสินทร์ (ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4)

2.1 ยุคกรุงสุโขทัย (พ.ศ. 1800-1920) วรรณกรรมไทยที่เป็นลายลักษณ์อักษรเริ่มขึ้นหลังจากพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อมหาศักราช 1205 ตรงกับ พ.ศ. 1826² แล้วทรงให้จารึกข้อความลงบนหลักศิลาเมื่อมหาศักราช 1214 ตรงกับ พ.ศ. 1835³ เล่าความเป็นไปในกรุงสุโขทัยในสมัยนั้น และพระราชประวัติของพระองค์ หลักศิลาจารึกนี้เรียกกันต่อมาว่า ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ข้อความที่จารึกลงบนหลักศิลานี้เรียบเรียงเป็นคำประพันธ์ร้อยแก้วที่มีลักษณะของร้อยกรอง คือมีฉันทา (rhythm) ความสมดุล (balance) และปฏิบาท (antithesis) และมีสัมผัสคล้องจอง⁴ วรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ อีกสี่เรื่องในสมัยนี้ล้วนแต่งเป็นร้อยกรองและมีวัตถุประสงค์เพื่อการสั่งสอนทั้งสิ้น ได้แก่สุภาษิตพระร่วง ศิลาจารึกพญาลิไท (ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง) ไตรภูมิพระร่วง และคำห่มหัวท้าวศรีจุฬาลักษณ์ (นางนพมาศ)

2.2 ยุคกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310) ยุคนี้เป็นระยะที่มีความเปลี่ยนแปลงด้านภาษาและวรรณกรรมเนื่องจากได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีเขมรและอินเดีย แบบแผนวรรณกรรมที่นิยมแต่งกันมีทั้งที่เป็นคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ และความเรียงร้อยแก้ว

² ยอร์ช เซเบย์, ประชุมจารึกสยามภาคที่ 1, ศิลาจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ 1 (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2467), หน้า 14.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

⁴ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, เรื่องเดิม, หน้า 36.

ช่วงแรกของยุคคือตั้งแต่ พ.ศ. 1893-2199 การประพันธ์ไม่เจริญรุ่งเรืองมาก
คงปรากฏว่ามีผลงานทางวรรณกรรมเพียงห้าเรื่อง คือ ลิลิตโองการแช่งน้ำ มหาชาติ-
คำหลวง ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตพระลอ และกาพย์มหาชาติ ซึ่งล้วนแต่เป็นผลงานที่ออกไป
จากราชสำนักและมีเนื้อหายุ่งในสองแนวคือ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและการเฉลิมพระ
เกียรติของพระมหากษัตริย์

ในช่วงที่สองคือตั้งแต่ พ.ศ. 2199-2310 วรรณกรรมในระยะนี้เจริญยิ่งกว่าใน
สมัยแรกเพราะมีพระมหากษัตริย์ที่สนพระทัยในการประพันธ์และเป็นองค์อุปถัมภ์ของบรรดา
นักปราชญ์และกวีทั้งหลายถึงสองพระองค์ คือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวบรมโกศ ๕ ๖ ค่าย เหตุนี้แม้ว่าจะเป็นช่วงเวลาสั้นกว่าแต่ก็มีผลงานด้านวรรณกรรม
ที่สำคัญปรากฏอยู่มากกว่าในช่วงแรกของสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นยุคที่ไทยมีความเจริญมากเนื่องจากพระ
มหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์พระปรีชาในด้านต่าง ๆ และมีข้าราชการที่มีความสามารถเป็น
จำนวนมาก ในด้านกาพย์ประพันธ์ก็มีความเจริญสูงสุดจนได้รับการยกย่องว่าเป็น "ยุคทอง
แห่งวรรณคดี" แบบแผนการประพันธ์ซึ่งเป็นที่นิยมกันในสมัยนี้ได้แก่โคลงและฉันทน์ เนื้อเรื่อง
ของวรรณคดีนอกจากเกี่ยวกับพุทธศาสนาตามที่นิยมกันมาแต่เดิมแล้ว ได้เริ่มมีบทประพันธ์
นิยายรักและเรื่องเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ในสมัยนั้นด้วย

ยุคนี้มีกวีสำคัญหลายท่าน พระองค์แรกคือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งทรง
พระราชนิพนธ์บทประพันธ์ร้อยกรองสี่เรื่อง คือ สมุทรโฆษคำฉันท์ตอนกลาง โคลงเรื่อง
พาลีสอนน้อง ทศรถสอนพระราม⁵ และราชสวัสดิ์ กับบรรดาโคลงเบ็ดเตล็ด ส่วนกวีอื่น ๆ
ซึ่งมีความสำคัญในฐานะเป็นผู้ริเริ่มแบบแผนการประพันธ์ร้อยกรองอย่างใหม่ได้แก่พระมหา-
ราชครู ผู้ริเริ่มแต่งคำประพันธ์ประเภทฉันทน์ด้วยเรื่องเสื่อโคคำฉันท์ ศรีปราชญ์เริ่มโคลง
กำศรวล และพระศรีมโหสถเริ่มแต่งกาพย์ห่อโคลง สำหรับเพลงยาวและโคลงกระทู้ก็เริ่ม
ในสมัยเดียวกัน และวรรณกรรมร้อยแก้วซึ่งเป็นเรื่องแปลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและนิทาน
โบราณ เช่นเรื่องแปลจากนิทานอิหร่านราชธรรม และประชุมปกรณัมบางภาคก็เริ่มมีกำเนิดขึ้น

⁵ แสดงว่าเรื่องรามเกียรติ์เป็นที่แพร่หลายในสมัยนี้แล้ว.

เมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การประพันธ์ไทยเสื่อมลงเนื่องจากเกิดความไม่สงบในประเทศและมีสงคราม จนกระทั่งรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ การประพันธ์จึงรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เพราะพระมหากษัตริย์ทรงใฝ่พระทัยในการศึกษาทั้งค่านวินิพนธ์และพระพุทธศาสนา มีกวีทั้งหญิงและชาย ทั้งกฤตศิลป์และบรรพชิต เนื้อเรื่องของบทประพันธ์ในยุคนี้มีหลายแนวคือ เรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา ซึ่งเรียกว่าหนังสือประเภทคำหลวง เรื่องนิยายรัก และบทเห่กล่อมสั้น ๆ

แบบแผนการประพันธ์ที่เริ่มขึ้นใหม่ในรัชกาลนี้ได้แก่กลอนแปดและกลอนมณฑลคร เช่นมณฑลคร เรื่องอเนหาของเจ้าฟ้าหญิงกษัตริย์และเจ้าฟ้าหญิงมณฑล พระราชธิดาในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ คำประพันธ์ประเภทกาพย์ซึ่งเริ่มในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นรุ่งเรืองขึ้นเป็นอันมากด้วยพระปรีชาสามารถของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ในพระราชนิพนธ์กาพย์เห่เรือ กาพย์ประพาสธารทองแดง และกาพย์นิราศพระบาท นอกจากนี้ยังมีบทพระนิพนธ์ซึ่งเป็นหนังสือคำหลวงในแบบการประพันธ์แบบร้อยสองเรื่องคือ นันทโศภนนิพนธ์ คำหลวง และพระมาลัยคำหลวง

2.3 ยุคกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310-2325) ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นสมัยที่ไทยเพิ่งฟื้นตัวจากสงครามและการกอบกู้เอกราช ยังคงมีการรบและต้องรวบรวมกำลังตั้งบ้านเมืองจึงเป็นอุปสรรคต่อการประพันธ์อย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม การประพันธ์ในยุคนี้ยังคงมีอยู่เพราะพระมหากษัตริย์มิได้ทรงทอดทิ้ง ทรงสนพระทัยจนถึงกับทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ (บางตอน) เพื่อเป็นแบบอย่างให้ผู้อื่นเจริญรอยตามในด้านการประพันธ์

บทประพันธ์อื่น ๆ ในยุคนี้ที่สำคัญมีสามเรื่องคือ ลิลิตเพชรมงกุฎ กับอเนหาคำฉันท์ของหลวงสรวิชิต⁶ (หน) และโคลงขอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ของนายสวนมหาดเล็ก ทั้งบทพระราชนิพนธ์และบทประพันธ์เหล่านี้เป็นบทร้อยกรองทั้งสิ้น

⁶ได้เป็นเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

2.4 ยุคกรุงรัตนโกสินทร์ (ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2325-2411)

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก การประพันธ์ไทยรุ่งเรือง
ขึ้นเพราะบ้านเมืองสงบสุขขึ้นและพระมหากษัตริย์ทรงสนพระทัยการประพันธ์ ทรงรวบรวม
มรดกคดีและกวีที่มีชื่อเสียงไว้ในราชสำนักโดยพระองค์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์

แบบแผนการประพันธ์ซึ่งเป็นที่ยอมรับในสมัยนี้ยังคงเป็นร้อยกรองเช่นเดียวกับ
ในยุคก่อน แต่เริ่มมีบันเทิงคดีร้อยแก้วเกิดขึ้น จากผลงานประพันธ์ที่สำคัญในรัชกาลนี้ 17
เรื่อง ปรากฏว่าเป็นร้อยกรอง 13 เรื่อง ซึ่งแต่งเป็นบทละคร กลอนนิราศ ลิลิต ร่าย
และโคลงกระทู้เบ็ดเตล็ด ส่วนที่แต่งเป็นร้อยแก้วมีสี่เรื่อง

หนึ่ง เนื้อเรื่องของวรรณกรรมยุคนี้มักสะท้อนภาพบ้านเมืองที่ไม่เรียบร้อย
และสงครามซึ่งยังมีอยู่บ้างในสมัยนั้น เช่น พระราชนิพนธ์เพลงยาวรบพม่าที่ท่าดินแดง ใน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีการรบระหว่างไทยกับพม่าที่ท่าดินแดงเป็นเครื่อง
กลพระหทัย นอกจากนี้บทละครเรื่องรามเกียรติ์และอุรุกรุทก็มีเหตุการณ์เกี่ยวกับการรบและ
ความกล้าหาญในสงคราม

กวีสำคัญในรัชกาลนี้นอกจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้แก่
กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท และเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ท่านที่กล่าวนามที่หลังนี้
นับว่าเป็นกวีและนักประพันธ์เอกแห่งรัชกาล ผลงานประพันธ์ของท่านมีประเภทต่าง ๆ คือ
โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย และร้อยแก้ว สำหรับบทประพันธ์ร้อยแก้วของท่านมี
ความสำคัญมากเพราะเป็นกวีเริ่มมีบันเทิงคดี ร้อยแก้วประเภทนิยายแปลอิงพงศาวดาร
ได้แก่เรื่องสามก๊ก และราชาธิราช ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระ
บรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นแม่กองอำนวยการแปลจาก
นิยายอิงพงศาวดารจีนและมอญ เรื่องแปลทั้งสองนี้เป็นแรงกระตุ้นให้มีการแปลนิยายอิง
พงศาวดารเรื่องอื่น ๆ ออกเป็นภาษาไทยอีกเป็นจำนวนมาก

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เนื่องจากเป็นระยะที่
บ้านเมืองมีความสงบเรียบร้อย พระมหากษัตริย์ทรงมีเวลาพอที่จะทำนุบำรุงศิลปและ
วัฒนธรรมของชาติ การประพันธ์จึงรุ่งเรืองมากโดยเฉพาะประเภทร้อยกรอง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเป็นกวีสำคัญและทรงได้รับการยกย่องว่าทรงเป็นเลิศในเชิงกลอนบทละคร พระราชนิพนธ์สำคัญได้แก่เสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน บทละครเรื่องอิเหนา รามเกียรติ์ ไกรทอง สังข์ทอง คาวี มณีพิชัย ไชยเชษฐ์ ภาพยนตร์เหว และบทพากย์โขนคอนนาคบาทและนางลอย เป็นต้น

ในรัชกาลนี้มีกวีสำคัญหลายท่าน อาทิ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งทรงนิพนธ์บทประพันธ์ประเภทฉันทน์ ร่าย และฉลิศ เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ (ตอนปลาย) สรรพสิทธิ์คำฉันท์ กฤษณาอานนท์คำฉันท์ ฉลิศทะเลงพ่าย และร่ายบวมนหาชาติ (๑๑ กัณฑ์) "สุนทรภู่" หรือพระยาศรีสุนทรโวหาร (ภู่) เป็นกวีซึ่งเป็นที่รู้จักมากที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ มีผลงานประพันธ์ประเภทต่าง ๆ คือ นิราศ บทละคร เสภา กลอน ภาพยนตร์ และบทเหว เช่น นิราศเมืองแกลง บทละครเรื่องอภัยนุราช เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม กลอนเรื่องโคบุตร ลักษณวงศ์ ภาพยนตร์เรื่องพระไชยสุริยา และบทเหวเรื่องกาเกี เป็นต้น

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การประพันธ์ของไทยเจริญสืบเนื่องมาจากรัชกาลก่อน บทประพันธ์แต่งขึ้นใหม่มีไม่มากนัก และส่วนใหญ่เป็นเรื่องสั้น ๆ แบบแผนการประพันธ์ซึ่งเป็นที่นิยมที่สุดคือกลอน กวีสำคัญในสมัยนี้ส่วนใหญ่สืบเนื่องมาจากรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เช่น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส และสุนทรภู่ ส่วนกวีที่เริ่มใหม่ในรัชกาลนี้มีหลายท่าน อาทิ เช่น กรมพระยาเชษดาภิเศก กรมหมื่นไกรสรวิชิต พระมหามนตรี (ทวีป) กรมหลวงวงศาธิราชสนิท คุณพุ่ม และคุณสุวรรณ

นอกจากผลงานประพันธ์ที่เป็นบทกลอนต่าง ๆ แล้ว ในสมัยนี้ยังมีการรวบรวมคำร่ำความรู้อย่างต่าง ๆ เช่น คำร่ำยา วรรณคดี และโบราณคดี ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกลงแผ่นศิลาติดไว้รอบพระอุโบสถวัดพระเชตุพนเพื่อเป็นมหาวิทยาลัยและห้องสมุดของประชาชนอีกด้วย

สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งเริ่มขึ้นในรัชกาลนี้และมีบทบาทสำคัญต่อความเปลี่ยนแปลงทางวรรณกรรมของไทย คือการที่ร้อยเอกเจมส์ โลว์ ชาวอังกฤษ ได้ประดิษฐ์ตัวพิมพ์อักษรไทยขึ้น และต่อมามีผู้ตั้งโรงพิมพ์ในประเทศไทยซึ่งทำให้การพิมพ์หนังสือเป็นที่นิยมแพร่หลาย

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วรรณกรรมไทยได้รับการทำนุบำรุงจากองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงเป็นนักการศึกษา ประกอบกับได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีต่างชาติจึงทำให้วรรณกรรมมีแนวแปลกและใหม่กว่าเดิมโดยเฉพาะในตำราย่อยแล้ว มีเรื่องเด่นคือ นิราศลอนดอน และจดหมายเหตุนอกของหม่อมราโชทัย (จดหมายจากวางหว้า) ซึ่งเป็นที่นิยมในหมู่ผู้อ่านอย่างแพร่หลาย

3. ความเปลี่ยนแปลงด้านวรรณกรรมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประเทศไทยมีความเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ อันเป็นผลจากอารยธรรมตะวันตกได้แก่ การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศจากแบบจตุสดมภ์เป็นแบบกระทรวง มีเสนาบดีรับผิดชอบ 10 กระทรวง เลิกขนบธรรมเนียมบางอย่างซึ่งขัดกับความเจริญของประเทศ เช่น เลิกการหมอบคลานเข้าเฝ้า เลิกการทักตมทรงมหาดไทย ออกพระราชบัญญัติเลิกทาส จัดตั้งตำรวจทั่วประเทศ เริ่มใช้ปฏิทินแบบสุริยคติ ปรับปรุงการเก็บภาษีอากร เริ่มกิจการโรงพยาบาลและการปลูกฝีแก่ประชาชน เริ่มกิจการประปา หอสมุด พิพิธภัณฑ์สถานและโรงเรียน นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ยังทรงจัดส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาการในทวีปยุโรปอีกเป็นจำนวนมาก พระองค์เองก็ได้เสด็จประพาสประเทศต่าง ๆ เพื่อนำความเจริญใหม่ ๆ มาใช้ในประเทศไทย

3.1 ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวรรณกรรม ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วมีผลให้ประเทศไทยเจริญขึ้นเป็นอย่างมาก แต่ถากถางเฉพาะในด้านวรรณกรรม ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นผลจากปัจจัยสี่ประการคือ ความเจริญด้านการศึกษา การส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศ ความก้าวหน้าด้านการพิมพ์และกิจการหนังสือพิมพ์ และการส่งเสริมการประพันธ์

ก. ความเจริญด้านการศึกษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้ใฝ่พระทัยในการศึกษาและทรงส่งเสริมการศึกษาเป็นประการสำคัญ ทรงมีพระราชดำริในเรื่องนี้ว่า

วิชาหนังสือเป็นวิชาที่นับถือและเป็นที่สรรเสริญมาแต่โบราณ
ว่าเป็นวิชาอย่างประเสริฐซึ่งผู้ที่เป็ใหญ่ยิ่งนับแต่พระมหา-
กษัตริย์เป็นต้น ตลอดจนราษฎรพลเมืองสมควรแลจำเป็นต้อง
รู้ เพราะเป็นวิชาที่อาจทำให้การทั้งปวงสำเร็จไปใ้ทุกสิ่งทุก
อย่างโดยการท่องจำรำเรียน แลเป็นวิชาที่ทำให้ผู้ใคร่รู้มีความ
ฉลาดได้เร็วไ้ง่ายดายขึ้น... วิชาหนังสือในเวลานี้เป็นเวลา
กำลังต้องการ... เพราะฉะนั้น ฉันทจึงไ้มีความมุ่งหมายตั้ง
ใจที่จะจัดการเล่าเรียนทั่วไปทั้งบ้านทั้งเมืองให้เป็นการ
รุ่งเรืองเจริญขึ้นโดยเร็ว?

ค้วยเหตุนี้จึงทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นเป็น
ครั้งแรกในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. 2414 ให้พระยาตรีสุนทรโวหาร (น้อย
อาจารย์บางกุ่ม) เมื่อครั้งยังเป็นหลวงสารประเสริฐ ปลัดกรมพระอาลักษณ์ เป็นอาจารย์ใหญ่⁸
นักเรียนไ้แก่พระเจ้าน้องยาเธอ พระราชวงศ์ และบุตรขุนนาง ข้าราชการ แนวการสอน
ในโรงเรียนแห่งนี้ต่างจากโรงเรียนแผนโบราณ คือมีสถานที่เรียนและหลักสูตรที่แน่นอน
ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษขึ้นในพระราชวังเพื่อให้พระเจ้าน้องยา-
เธอ และหม่อมเจ้าต่างกรม ซึ่งไ้เล่าเรียนอักษรวิชิภาษาไทยแล้วได้เล่าเรียนภาษาคำ
ประเทศไ้มีความรู้สูงขึ้นไป

7พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชดำรัสตอบในการพระราช
ทานรางวัลนักเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อวันศุกร์ เดือน 5 ขึ้น 12 ค่ำ
ปีระกา ยังเป็นจดศก จุลศักราช 1246 (พ.ศ. 2427)", พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 ถึง พ.ศ. 2453) (พระนคร:
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนากร, 2458), หน้า 35-6.

⁸รอง ศยามานนท์, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ (ม.ป.ท., 2495),
หน้า 14.

ใน พ.ศ. 2424 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนขึ้นที่ตำหนักสวนกุหลาบ เรียกว่า "โรงเรียนเทพารมहाคเล็ก" หรือ "โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ"⁹ อยู่ในสังกัดกรมเทพารมहाคเล็ก โดยมีความมุ่งหมายในตอนแรกเพื่อหัดวิชาทหารแต่ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายบริเวณและเปลี่ยนเป็นโรงเรียนพลเรือนเพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการทั่วไป ตั้งแต่ พ.ศ. 2427 เป็นต้นมาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสำหรับสามัญชนตามวัดต่าง ๆ ทั้งในกรุงและหัวเมือง โรงเรียนสำหรับประชาชนแห่งแรกคือ "โรงเรียนวัดมหรพาราม" เมื่อการศึกษาขยายตัวออกไปจึงมีพระราชดำริให้แยกการจัดการโรงเรียนออกจากกรมเทพารมहाคเล็ก จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้นมีหน้าที่จัดการโรงเรียนสำหรับราษฎรอย่างแท้จริง ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2435 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมธรรมการขึ้นเป็นกระทรวง¹⁰ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาการศึกษาของไทยก็เป็นหลักฐานและขยายออกไปสู่ทวยราษฎรอย่างมีแบบแผน

ข. การส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศ คนไทยเริ่มศึกษาภาษาอังกฤษในสมัยรัตนโกสินทร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยศึกษาจากมิชชันนารีอเมริกันซึ่งเข้ามาตั้งสำนักงาน ๗ กรุงเทพฯ เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2371¹¹ ต่อจากนั้นมาก็มีการศึกษากันอย่างแพร่หลายจนถึงขั้นส่งนักเรียนไปศึกษาภาษาและวิชาการในต่างประเทศ โดยเฉพาะในทวีปยุโรป

ในรัชกาลต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุทิศทุนการศึกษาภาษาอังกฤษอย่างมาก ได้โปรดเกล้าฯ ให้สตรีชาวต่างประเทศเข้าไปสอนภาษาอังกฤษแก่พระเจ้านุรักษ์ในพระบรมมหาราชวัง และได้ส่งนักเรียนไปศึกษาในทวีปยุโรปอีกสามคน คือ เจ้าพระยาสุรวงศ์วัจนศักดิ์ (โต บุนนาค) กับนายสุตใจ บุนนาค (พระยา

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

¹⁰ รอง ศยามานนท์, เรื่องเดิม, หน้า 26.

¹¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูร, "ตำนานการศึกษาไทยเรียนภาษาอังกฤษ," ชุมนุมพระนิพนธ์ (พระนคร: คลังวิทยา, 2494), หน้า 318.

ราชานุประพันธ์) ไปประเทศอังกฤษ และหลวงคำทรงสุรินทรฤทธิ (บิน บุญนาค) ไปประเทศฝรั่งเศส ทั้งสามท่านนี้ได้กลับมารับราชการในรัชกาลต่อมา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงส่งเสริมการเรียนภาษาอังกฤษยิ่งกว่าในรัชกาลก่อน ๆ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนขึ้นที่โรงเรียนมหาดเล็ก ให้ครูชาวอังกฤษเป็นผู้สอน แล้วทรงส่งบรรดาพระเจ้าอนุวงศ์และส่วนใหญ่มุ่งเข้าศึกษา นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้เลือกสรรเจ้านายและข้าราชการเพื่อส่งไปศึกษาต่างประเทศจำนวน 20 คน ในจำนวนนี้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ม.จ. เจ๊ก ในกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส และพระยาไชยสุรินทร์ (ม.ร.ว. เทวะหนึ่ง) ได้รับเลือกส่งไปเรียนที่ประเทศอังกฤษ นับว่าเป็นนักเรียนไทยชุดแรกที่ย้ายไปยุโรปในรัชกาลนี้¹² ต่อมาได้ส่งนักเรียนหลวงรุ่นที่สองไปยุโรปอีก 10 คน ซึ่งส่วนใหญ่ศึกษาในประเทศอังกฤษในโรงเรียนอาชีวะ และมหาวิทยาลัย เช่น ออกฟอร์ด เคมบริดจ์ เอคินบะระ และแมนเชสเตอร์

เมื่อนักเรียนหลวงรุ่นที่หนึ่งและสองประสบความสำเร็จในการศึกษา สมดังพระราชประสงค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงทรงส่งพระราชโอรสออกไปบ้าง รุ่นแรกมีจำนวนสี่พระองค์คือ กรมหลวงปราจิณกิติบดี กรมหลวงนครชัยศรีสุทธเศรษฐ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ และกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ต่อจากนั้นก็ให้ทรงส่งพระราชโอรสที่ทรงเจริญวัยออกไปทรงศึกษาวิชาการในต่างประเทศแทบทุกพระองค์

นอกจากนี้พระองค์ทรงอำนวยโอกาสแก่บุตรข้าราชการและสามัญชนในการที่จะได้ไปศึกษาต่อต่างประเทศโดยโปรดเกล้าฯ ให้มีการสอบไล่ประจำปีเพื่อคัดเลือกนักเรียนที่เรียนดีให้ได้รับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวง ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมามีผู้ไปศึกษาวิชาการในต่างประเทศเป็นจำนวนมากทั้งผู้ที่ได้รับพระราชทานทุนและผู้ที่ยังไปศึกษาด้วยทุนส่วนตัว เมื่อบุคคลเหล่านี้กลับมาก็มีบทบาทสำคัญในการปรับปรุงกิจการของประเทศในด้านต่าง ๆ ตลอดจนเป็นสื่อนำวัฒนธรรมและความคิดแบบตะวันตก แบบแผนบรรณการกรรมอย่างใหม่ได้แก่หนังสือพิมพ์ เรื่องสั้น นวนิยาย และละครร้องมาเผยแพร่

¹²เรื่องเดียวกัน, หน้า 334.

ค. ความเจริญด้านการพิมพ์และกิจการหนังสือพิมพ์ เรื่องกำเนิดแท่นพิมพ์ และตัวพิมพ์ภาษาไทยนี้จากหลักฐานที่ปรากฏแสดงว่าแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ไทยเริ่มขึ้นในประเทศพม่า เมื่อ พ.ศ. 2359 โดยนางแอน จัดสัน (Ann Judson) และช่างพิมพ์เฮาท์ (Hough) เป็นผู้รวมกันก่อกำเนิดแล้วจึงย้ายไปตั้งถาวรที่โรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์เมืองกัลกัตตา เมื่อ พ.ศ. 2369 แท่นพิมพ์นี้ได้นำตัวพิมพ์ตำราไวยากรณ์ของร้อยเอกเจมส์ โลว์ (James Low) เมื่อ พ.ศ. 2371 ต่อจากนั้นก็ส่งคนชื่อโรเบอร์ท เบิร์น (Robert Burn) และทอมสัน (Thomson) ไปซื้อแท่นพิมพ์นี้ไปตั้งที่สิงคโปร์รับพิมพ์หนังสือไทย จนกระทั่งนักสอนศาสนาในกาย A.B.C.F.M. ชื่อไวจากนิกาย London Missionary Society และมอบให้หมอแดน บีช บรัดเลย์ (Dan Beech Bradley) นำมาใช้ในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2378 และเริ่มใช้พิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2379¹³

การพิมพ์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่เจริญนัก ส่วนใหญ่มีชนนารีพิมพ์คำสอนศาสนาคริสต์ ในระยะนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงผนวชอยู่ทรงเห็นประโยชน์ของการพิมพ์หนังสือจึงโปรดเกล้าฯ ให้ส่งเครื่องพิมพ์มาตั้งที่วัดบวรนิเวศวิหาร นับเป็นโรงพิมพ์แห่งแรกของคนไทย พิมพ์หนังสือสอนพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจการการพิมพ์เจริญขึ้นมา พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นในพระบรมมหาราชวังเรียกว่า "โรงพิมพ์หลวง" หรือ "โรงพิมพ์อักษรพิมพ์การ" และเริ่มพิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษาเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2401¹⁴ นอกจากนี้มีโรงพิมพ์ของเอกชนเกิดขึ้นหลายแห่งทั้งของชาว

¹³ฟ. ฮีลาร์, "การพิมพ์หนังสือไทยในประเทศสยาม," กรณศึกษา เล่ม 5 (ของโรงเรียนอัสสัมชัญ) อ้างถึงใน ขจร สุขพานิช, ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย (พระนคร: ไทยพาณิชย์การ, 2508), หน้า 18.

¹⁴ขจร สุขพานิช, ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย (พระนคร: ไทยพาณิชย์การ, 2508), หน้า 11.

ไทย จีน ญี่ปุ่น และยุโรป

การพิมพ์หนังสืออ่านเล่นของไทยจำหน่ายเริ่มมีในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยโรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ พิมพ์เรื่องไทยและเรื่องแปลจากจีน เช่น สามก๊ก ซึ่งมีคนนิยมอ่านมาก ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีโรงพิมพ์ใหญ่ที่พิมพ์หนังสืออ่านเล่นจำหน่ายสองแห่งคือ โรงพิมพ์หมอบรัดเลย์ที่คลองบางหลวง พิมพ์หนังสือร้อยแก้ว และโรงพิมพ์หมอสมิธ (Samuel John Smith) พิมพ์ร้อยกรอง ต่อมาจึงมีโรงพิมพ์อื่น ๆ เช่น โรงพิมพ์นายเทพ ที่ปากคลองตลาด ซึ่งพิมพ์เรื่องจีน และโรงพิมพ์เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ย่านวัดเกาะ สำเพ็ง สะพานหัน เป็นต้น

ในด้านการหนังสือพิมพ์ เนื่องจากในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประชาชนมีการศึกษาคึกขึ้น จึงมีความสนใจและเห็นความสำคัญของหนังสือมากขึ้น มีหนังสือพิมพ์รายต่าง ๆ ออกเผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ. 2411-2453 ถึง 54 รายการ เป็นหนังสือพิมพ์รายวัน 14 ฉบับ รายสัปดาห์ 14 ฉบับ (เป็นภาษาอังกฤษเสียชนิดละ 6 ฉบับ) รายปักษ์ 7 ฉบับ และรายเดือน 19 ฉบับ เป็นภาษาไทยทั้งสิ้น¹⁵

ง. ความเจริญด้านการประพันธ์ ในด้านการประพันธ์ นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมโดยตรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองเป็นจำนวนมากแล้ว ยังทรงส่งเสริมให้มีการแต่งและแปลหนังสือจากภาษาต่างประเทศอีกด้วย ดังมีพระราชดำรัสว่า

...ก็ในหนังสือภาษาไทยทั้งปวง ซึ่งนับว่าเป็นหนังสือวิชา ความรู้อันใดมีอยู่น้อย เพราะผู้ที่รู้หนังสือแต่งหนังสือมีน้อย ทั้งไม่ได้ไปมาคุ้นเคยกับประเทศอื่น ๆ ที่จะได้แลกเปลี่ยน ถายถอนตำราวิชาการลงเป็นภาษาของเรา เพราะฉะนั้น หนังสือซึ่งจะเป็นเครื่องเล่าเรียนวิชายังไม่มีแก่ผู้ที่จะเรียน

¹⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, รายนามหนังสือพิมพ์ชาวซึ่งออกเป็นระยะในประเทศไทยสยาม (พระนคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2472), หน้า 1-5.

แต่เฉพาะภาษาของเราเองเสีย แต่เรามีความหวังใจเป็นแน่ว่า เมื่อนักเรียนของเราได้มีความรู้ในวิชาหนังสือมากแล้วคั้งนี้ คง จะมีความรู้และความอุสาหะที่จะเขียนจะแต่งหนังสือที่เป็น - ประโยชน์มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งผู้ที่ได้ไปเล่าเรียนวิชามาแต่ ต่างประเทศคงจะมีความอุสาหะที่จะแปลวิชาการต่าง ๆ จาก ภาษาต่างประเทศลงเป็นภาษาไทยให้เป็นการเกื้อกูลแก่การ เล่าเรียนให้แพร่หลายขึ้นอีก... 16

นอกจากนี้ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเครื่องหมายเกียรตินิยมทางวรรณ- ศิลป์พระราชทานก่าเนกแก้ววรรณคดีสโมสร และทรงสร้างเหรียญวชิรญาณอันเป็นเครื่องส่งเสริม ความสนใจในการประพันธ์ ซึ่งทำให้การประพันธ์ของไทยในสมัยนั้นเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก

เครื่องหมายเกียรตินิยมทางวรรณศิลป์

ในวาระครบรอบร้อยปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2425 (ร.ศ. 101) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเครื่องหมายเกียรตินิยมเรียกเหรียญคุณภีมาดา เพื่อพระราชทานแก่ผู้ใดกระทำการอันเป็นเกียรติคุณ พิเศษหาประการ คือราชการในพระองค์ ราชการแผ่นดิน ศิลปวิทยา ความกรุณา และ ความกล้าหาญ แต่ละอย่างทำเป็นเข็มจารึกติดรวมไว้กับเหรียญ

สำหรับเข็มศิลปวิทยา บัญญัติไว้ว่าจะพระราชทานแก่ปราชญ์และกวี นายช่าง ผู้มีฝีมือพิเศษต่าง ๆ ที่ได้คิดตัวอย่างสิ่งของที่จะเป็นประโยชน์ทั่วกัน โดยชักนำสิ่งของต่าง ๆ เข้ามาหรือไต่ทำหรือสร้างขึ้นในแผ่นดิน เป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองหรือราชการ ในทาง วรรณกรรมได้แก่การแต่งหนังสือตำราวิชาการต่าง ๆ ที่เป็นของเก่าใหม่ที่เป็นคุณแก่แผ่นดิน

¹⁶ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชดำริล้นคอมในการพระ ราชทานรางวัลนักเรียนที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อวันที่พุธ เดือน 6 ขึ้น 3 ค่ำ ปีมะจิด อัฐศก จุลศักราช 1248 (พ.ศ. 2429)," เรื่องเดิม, หน้า 45-6.

เครื่องหมายเกียรติยศทางวรรณคดีที่มีความสำคัญต่อการฟื้นฟูวรรณคดีของชาติอย่างยิ่ง เพราะเป็นความมุ่งหมายสูงสุดของบรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตในสมัยนั้น จึงพยายามสร้างสรรคผลงานให้ดีที่สุด อันเป็นผลให้การประพันธ์เจริญขึ้น

วรรณคดีสโมสร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะทรงสดับฟังพงศาวดาร และทำนุบำรุงการประพันธ์ไทยทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองให้ดีขึ้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นเมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐)^{๑๗} แต่การดำเนินงานยังมีขึ้นสำเร็จสมดังพระราชประสงค์ก็สวรรคตเสียก่อน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วยในพระราชดำริทั้งสองประการนี้ เนื่องจากในสมัยนั้นมีผู้แต่งหนังสือและนิตยสารมากขึ้น ผู้แต่งมักไม่คำนึงถึงคุณค่าทางภาษาและสาระของเรื่องที่แต่งและแปลทำให้เสื่อมเสียแก่วิชาการประพันธ์ไทยและภาษาไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่าสมควรจะจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่ออุดหนุนวิชาการประพันธ์ไทยให้ดีขึ้นในทำนองเดียวกับที่สมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงทำนุบำรุงการศึกษาโบราณคดีมาก่อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้นโดยประกาศเป็นพระราชกฤษฎีกา เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๑^{๑๘} วรรณคดีสโมสรนี้ส่งเสริมการประพันธ์ด้วยการให้รางวัลและอนุญาติให้ประทับตราพระราชลัญจกรลงบนหนังสือที่แต่งหรือแปลก็มีคุณค่า อันเป็นเกียรติอย่างสูงสำหรับนักประพันธ์ในสมัยนั้น

เหรียญวรรณญาณ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า การที่ได้ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณซึ่งทำความเจริญให้แก่วิชาอักษรศาสตร์นั้น ยังคงเป็นประโยชน์แก่

¹⁷ "พระราชกฤษฎีกาตั้งวรรณคดีสโมสร," ราชกิจจานุเบกษา, ๓๑ (๒ สิงหาคม, ๒๔๕๑), ๓๐๕.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๔.

ผู้ที่แสวงหาวิชาความรู้จากหนังสือฝ่ายเดียว ยังไม่เป็นผลตอบแทนแก่ผู้แต่งและเรียบเรียงหนังสือด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทรงพระราชดำริเห็นสมควรสร้างเหรียญและประกาศนียบัตรขึ้นในนามของหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับเป็นรางวัลแก่ผู้ที่แต่งเรียบเรียงและแปลหนังสือที่มีประโยชน์สมควรถือเป็นแบบแผนได้ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งข้อบัญญัติสำหรับเหรียญวชิรญาณเพิ่มเติมเข้าในกฎหมายหอพระสมุดวชิรญาณเมื่อวันที่ 25 กันยายน ร.ศ. 108 (พ.ศ. 2432) มีใจความสำคัญดังนี้

ข้อ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สร้างเหรียญของหอพระสมุดขึ้นอย่างหนึ่งเรียกว่า "เหรียญวชิรญาณ" เหรียญนี้ทำด้วยทองสัมฤทธิ์ ขนาดกระเบื้อง 1 กว้าง 2 นิ้ว หน้า 1 มีพระบรมรูปในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบรมรูปในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว¹⁹ มีตัวหนังสือจารึกพระนาม และปีรัตนโกสินทร์ศกฯ (พ.ศ. 2423) ซึ่งได้ตั้งหอพระสมุด อีกหน้า 1 มีรูปพวงมาลัย และมีตัวหนังสือจารึกชื่อหอพระสมุดวชิรญาณ และมีว่างไว้จารึกนามผู้ที่จะได้รับ เหรียญนี้ไม่มีจำกัดว่าจะมีมากน้อยเท่าใด

ข้อ 2 เหรียญวชิรญาณนี้ มีประกาศนียบัตรสำหรับให้กำกับเหรียญด้วย ประกาศนียบัตรนั้น ลงพิมพ์บนแผ่นกระดาษเหนียว มีลายกรอบทั้งรูปตราและเหรียญวชิรญาณ มีหนังสือแสดงความว่าหอพระสมุดให้เหรียญในวิชาหนังสืออย่างนั้น ๆ เพื่อจะลงชื่อให้แก่ผู้ใดของลงชื่อสถานายกและเลขาธิการเป็นสำคัญ

ข้อ 3 เหรียญวชิรญาณนี้จะ เป็นของสำหรับให้ในนามของหอพระสมุดวชิรญาณแก่ผู้ซึ่งได้ทำคุณแลประโยชน์ให้เกิดใน

¹⁹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

วิชาหนังสือค้ำยประการต่าง ๆ เช่นจะกล่าวต่อไปนี้ประการใด
ประการหนึ่ง คือ

(1) ได้แต่งตำราเล่าเรียนวิชาอย่างใด ๆ ให้เป็น
ประโยชน์แก่ผู้อื่นที่จะเล่าเรียน

(2) ได้เรียบเรียงเรื่องราวอันใดให้ประโยชน์ใน
ทางความรู้แก่ผู้อื่น

(3) ได้ร้อยกรอง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน หรือ
ความร้อยแก้ว ความเรียง ซึ่งมีคุณในความไพเราะให้ยินดีแก่
ผู้อ่าน

(4) ได้แปลตำรับตำราในภาษาอื่น ซึ่งจะเป็น -
ประโยชน์แก่คนทั้งหลายออกเป็นภาษาไทย

(5) ได้คิดแบบแผนอันใด ให้ประโยชน์ตามสังเกตุ
กำหนดจ่ายแก่ผู้อื่น ผู้ใดได้ทำประโยชน์ในวิชาหนังสืออย่างใด
อย่างหนึ่งใน 5 อย่างนี้จนถึงขั้นวิเศษ ซึ่งจะกำหนดในข้อต่อไป
นี้ ผู้นั้นจะสมควรรับเหรียญชริฎาณใด

ขอ 4 หนังสืออย่างใด ซึ่งผู้แต่งได้เรียบเรียงร้อยกรองแล
แปลสมควรจะได้รับเหรียญชริฎาณนั้น ต้องประกอบด้วยองค์
ต่าง ๆ เป็นที่กำหนดดังนี้ คือ

คำที่กล่าวเป็นสุภาษิตอย่างหนึ่ง บัญญัติด้วยความ
คิดอย่างหนึ่ง มีคุณวิเศษที่ได้โดยเฉพาะอย่างหนึ่ง

ที่กล่าวเป็นสุภาษิตนั้น คือต้องเป็นหนังสือที่กล่าว
ไม่หยาบคายและไม่แนะนำในทางที่ผิด ทางเสียประโยชน์
ของทางราชการ ภาของคณทั้งหลายเป็นสำคัญ

ที่วางบัญญัติด้วยความคตินั้น คือต้องด้วยความค้ำริ
ทริตรองพิจารณาและไตร่สวนเทียบเคียง ค้ำยความรู้ ความ
ค้ำริของคนเป็นที่ตั้ง

ที่ว่าต้องมีคุณวิเศษชี้ได้โดยเฉพาะนั้น คือต้องชี้ได้ว่า
หนังสือเรื่องนั้นมีคุณวิเศษด้วยบทกลอนก็ดี ด้วยความคิดผูกเรื่อง
ก็ดี ด้วยความอุสาหะสืบสวนมาเรียบเรียงก็ดี ด้วยจะให้ -
ประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ แปลกกว่าหนังสืออย่างนั้นที่มีอยู่แล้วด้วย
อย่างนั้น ๆ ก็คือ

หนังสือเรื่องโคมบริบูรณ์ของคหัง 3 นี้เป็นสำคัญ
ผู้แต่งถาผู้เรียบเรียง จึงจะสมควรได้รับเหรียญชริฎาณ²⁰

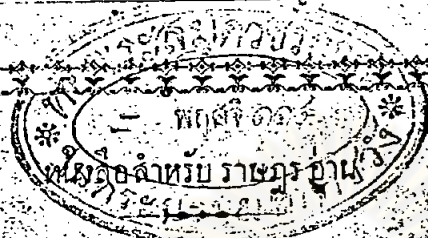
3.2 วรรณกรรมตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลนี้เป็นหัวเลี้ยวสำคัญของวรรณกรรมไทย กล่าวคือ เริ่มเปลี่ยนแปลงจากวรรณกรรมซึ่ง
เป็นที่นิยมมาแต่เดิมมาสู่แบบแผนวรรณกรรมของตะวันตก

ในตอนต้นรัชกาล วรรณกรรมซึ่งเป็นที่นิยมนอกจากจะได้แก่คำประพันธ์
ประเภทโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และความเรียงเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ แล้ว มีงานประพันธ์ซึ่ง
ได้รับความนิยมจากผู้อ่านสูงอีกสองประเภทคือ นิยายหรือนิทานอิงพงศาวดารจีน และนิทาน
คำกลอนซึ่งเรียกว่า "เรื่องประโลมโลก" หรือ "เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ "

ก. นิยายอิงพงศาวดารจีน วรรณกรรมจีนได้เข้ามาสู่ความนิยมของคนไทย
ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชนทุกชั้นตั้งแต่เจ้านาย ขุนนาง หรือชาวบ้าน
ต่างก็ได้รับความเพลิดเพลินจากวรรณกรรมชนิดนี้ ในสมัยที่การพิมพ์ยังไม่แพร่หลายก็มีการคัด
ลอกเรื่องจากต้นฉบับที่มีอยู่แปลไปอ่านกัน เมื่อถึงสมัยที่การพิมพ์ก้าวหน้าจึงมีการพิมพ์นิยายอิง
พงศาวดารจีนเป็นเล่มจำหน่าย ความนิยมเรื่องจีนคงสืบต่อมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยนี้มีหนังสือพิมพ์ออกจำหน่ายเป็นจำนวนมาก และทุกฉบับต้อง
มีเรื่องจีนลงเป็นประจำอย่างน้อยเรื่องหนึ่ง เรื่องที่ลงพิมพ์นั้นบางเรื่องก็เคยพิมพ์เป็นเล่ม
มาก่อนแต่ขาดตลาดแล้วและมีได้มีการพิมพ์ขึ้นใหม่ บางเรื่องก็เป็นเรื่องแปลขึ้นใหม่จาก

²⁰ "บัญชีเหรียญชริฎาณ," วิทยานวพิเศษ, 4 แผน 49 (6 ตุลาคม,

หน้าปกในเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ



พระเมธีพิไชย

ทอน พระ ราชนิพนธ์

ในรัชกาลที่สอง

เล่ม ๑



งพิมพ์ครั้งแรก ๑๐๐๐ ฉบับ

กรุงเทพฯ ๑

ปยวงศ. ยนทร มหวิท

๑๒๔๘

ราคาเล่มละ ๑๐๐

๘.๒๕

๑. ไม่นับ พระมณีนครครุฑออกกกลย ปักมณฑลของก
 ทงธรรม แลวกรวดเป็นกรมเจ้าพททหมณป ^{เพลงทงชย}
 ๓. เป็นพลมณีนครทงมรรท พระราชทงทกลอนไปใหญ่
 ๔. ใจทงกรทมได้ททให้ ทปไปเป็นทททพททหมณ ^{ททท}
 ๕. ไม่เคยทททท ทททททททททททททททททททททททท
 ๖. แลวทททททททททททททททททททททททททททททททท
 ๗. ทททททททททททททททททททททททททททททททท
 ๘. ทททททททททททททททททททททททททททททททท
 ๙. ทททททททททททททททททททททททททททททททท
 ๑๐. ทททททททททททททททททททททททททททททททท

นวนิยายจีนซึ่งแต่งอิงพงศาวดาร แต่บางเรื่องก็เป็นเรื่องที่น่าประทับใจไทยแต่งขึ้นเองโดยอาศัยทำนองแตงนวนิยายอิงพงศาวดารจีน²¹

การแปลหนังสืออิงพงศาวดารจีนเป็นภาษาไทยนี้มีคำบอกเล่าสืบมาว่า เริ่มขึ้นในรัชกาลที่ 1 โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระราชดำริสั่งให้แปลหนังสือพงศาวดารจีนเป็นภาษาไทยสองเรื่อง ได้แก่เรื่องไซฮัน กับเรื่องสามก๊ก โปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอกรมพระราชวังหลังทรงอ่านช่วยการแปลเรื่องไซฮัน และให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) อ่านช่วยการแปลเรื่องสามก๊ก²² ในรัชกาลต่อมาได้มีการแปลหนังสือพงศาวดารจีนเรื่องอื่น ๆ พิมพ์เป็นภาษาไทยจนถึงรัชกาลที่ 6 มีจำนวน 34 เรื่อง²³

ข. เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ได้แก่นิทานคำกลอนเรื่องยาวซึ่งเป็นที่นิยมอ่าน และฟังกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ตัวเอกของเรื่องส่วนใหญ่มีชื่อลงท้ายด้วยคำว่า จักร หรือ วงศ์ (วงศ์) มีโครงเรื่องเกี่ยวกับความรักและการรบ ตัวเอกฝ่ายชายเป็นโอรสกษัตริย์รุ่มงาม เดินทางไปศึกษาวิชาต่างเมือง เมื่อสำเร็จเดินทางกลับบ้านเมืองต้องรอนแรมมาในป่าประสบอุปสรรคและอันตรายต่าง ๆ เช่น สัตว์ร้าย ยักษ์ ภูติผี ปีศาจ ในการต่อสู้กับพระเอกจะมีโอกาสได้แสดงความกล้าหาญและได้รับชัยชนะอย่างงดงาม ในตอนนั้นมักมีการใช้เวทย์มนต์ คาถาและเหตุการณ์เหนือธรรมชาติต่าง ๆ ประกอบด้วย เมื่อพระเอกประสบชัยชนะแล้วก็พบนางเอกซึ่งเป็นผู้มีรูปโฉมงดงามและมีคุณความดีพร้อม ในที่สุดเรื่องก็จบลงอย่างมีความสุขด้วยการอภิเษกสมรสของพระเอกและนางเอก

นักเขียนในสมัยนั้นสร้างโครงเรื่องแบบเดียวกันเช่นนี้เป็นส่วนใหญ่ แต่เปลี่ยนชื่อตัวละครและเหตุการณ์ต่างพอสมควร ด้วยเหตุนี้หนังสือประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ

²¹"คำนำ," ไซฮัน, เล่ม 1 (พระนคร: องค์การคำของคุรุสภา, 2507)

หน้า ก-ข.

²²สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมพระยาจักรีราชานุภาพ, ตำนานเรื่องสามก๊ก (พระนคร: คลังวิทยา, 2506), หน้า 10.

²³ภูภาคผนวก ก.

จึงมีโครงเรื่องซ้ำกันเสมอ แต่ยังคงได้รับความนิยมจากผู้อ่านมาเป็นเวลานาน และมีผู้แต่งเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากและมีชื่อต่าง ๆ กัน ดังตัวอย่างเช่น ชื่อเรื่องที่มีคำจักรหรือวงศ์ได้แก่ จักรแก้ว ลักษณะวงษ์ สุวรรณวงศา พระวรวงษ์ และสุริยวงษ์พรหมเมศ เป็นต้น เรื่องอื่น ๆ ที่ไม่มีคำว่าจักรหรือวงศ์หากมีโครงเรื่องทำนองเดียวกันก็อนุโลมว่าเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ควบ เช่น สุวรรณหงษ์ สังข์ทอง พระสีเสาร์ พระมณีพิไชย (ขอพระกลืน) พระควี่ พระพิมพ์สุวรรณค์ สุวรรณเคียร เรื่องพระโพธิสัตว์ก็มีผู้นิยมแต่งเป็นกลอนอ่านเล่น เช่น พระสมุทรโคดม พระภูริทัต และพระนาวิน เป็นต้น มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่าเรื่องประเภทนี้หากไม่มีคำว่าจักรหรือวงศ์แล้วมักนิยมตั้งชื่อที่มีคำซึ่งแสดงว่าของนั้นมีค่า ได้แก่คำ เพ็ชร ทอง แก้ว เช่น พิภูลทอง นกยูงทอง ตุ๊กกะตาเพชร และจอกแก้ว เป็นต้น

นอกจากนี้มีผู้แต่งเรื่องอ่านเล่นคำกลอนในลักษณะเดียวกันกับเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ดังกล่าวมาแล้ว แต่มีเค้าเรื่องหรือวัตถุประสงค์ในการแต่งต่างไป ได้แก่เรื่องนิทานโบราณซึ่งแปลจากภาษาต่างประเทศ เช่น เรื่องนนททุกปกรณัม และเรื่องสิบสองเหลี่ยม (นิทานอิหร่านราชธรรม) เรื่องลอนิยายจีนเช่นเรื่อง เองคังท้าว และเรื่องห้องสินคำกลอนและนิทานคำกลอนแต่งล้อเลียนเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ และบุคคลในสมัยนั้นคือเรื่อง วงศ์-เทวราช พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2427²⁴

เรื่องอ่านเล่นประเภทนี้ในสมัยรัชกาลที่ 5 นิยมคัดลอกอ่านต่อ ๆ กันมา จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อการพิมพ์แพร่หลายจึงมีผู้นำฉบับคัดลอกไปพิมพ์เผยแพร่และจำหน่ายในราคาเล่มละประมาณ 15 ถึง 25 สตางค์

โรงพิมพ์ซึ่งพิมพ์เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ตั้งแต่รัชกาลที่ 5-6 (บางแห่ง)

1. โรงพิมพ์ครุสมิธ ตำบลบางคอแหลม พิมพ์เรื่องต่าง ๆ เช่น สุริยวงษ์ พรหมเมศ นิทานสิบสองเหลี่ยม

²⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชย, "คำนำ," วงศ์เทวราช, โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2469), หน้า 1.

2. โรงพิมพ์บางกอกประสิทธิ์การคอมปนีลิมิเตด ริมคลองวัดประยูรวงศาวาส
พิมพ์เรื่องสุวรรณหงส์
3. โรงพิมพ์นายเทพ แพตรงหน้าสกุล (โรงเรียน) สุนันทาลัย ตรงปากคลอง
บางหลวง พิมพ์เรื่องพระสี่เสาย์ จำปาตื้นัน จันตะโคมบ ลักษณวงศ์ สังข์ทอง วงษ์-
เทวราช และกาฬี เป็นต้น
4. โรงพิมพ์บ้านนายสิน บางลำพูล่าง กรุงเทพ พิมพ์เรื่องพระมะโหด
พิณวงษ์ นกยูงทอง เป็นต้น
5. โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ (วัดเกาะ) พิมพ์เรื่องจำปาแก้วจำปาทอง พิภพทอง
เป็นต้น โรงพิมพ์นี้มีค้ำกลอนแต่งชกชวไนให้ชื่อเรื่องว่า
- | | |
|-------------------------------|-----------------------------------|
| ยี่สิบห้าสทวงคทวงรุตานผู้ชอ | ร้านหนังสือนาวัดเกาะเพราะหนักหนา |
| ราษฎร์เจริญโรงพิมพ์ริมมรรคา | เชิญท่านมาซื้อคองรู้ก็ |
| โคลงพิมพ์คราวแรกแปลก ๆ เรื่อง | อ่านแล้วเปลื้องความทุกข์เป็นสุขชี |
| ท่านชอไปอ่านฟังใหม่มี | เจริญศรีศิริสวัสดิ์คัพพัฒน์เอย 25 |

ตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีปัจจัยหลายประการที่มี
ผลให้วรรณกรรมเปลี่ยนแปลงไปคือ นักเรียนที่ไปศึกษาต่างประเทศโดยเฉพาะในทวีปยุโรป
ได้เดินทางกลับและนำอารยธรรมตะวันตกต่าง ๆ ตลอดจนแบบแผนการประพันธ์แนวใหม่
ซึ่งได้แก่เรื่องสั้น บทละคร และนวนิยายเข้ามาเผยแพร่ นอกจากนี้การที่การศึกษาภายใน
ประเทศเจริญขึ้นเป็นอันมากทำให้มีผู้อ่านและเขียนหนังสือกันอย่างกว้างขวาง สิ่ง
เหล่านี้ทำให้การประพันธ์เจริญและเปลี่ยนแนวจากร้อยกรองเป็นร้อยแก้ว และจากความนิยม
นิยายอิงพงศาวดารจีนและเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ มาเป็นเรื่องแปลจากมันเทิงคดีภาษาตะวันตก
และเรื่องอ่านเล่นที่แต่งใหม่ในลักษณะของเรื่องสั้นและนวนิยาย สิ่งที่เป็นเครื่องยืนยันให้เห็น
ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้คือข้อความซึ่งเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน
ณ อยุธยา) กล่าวไว้ในคำนำของลัทธิวิทยา ฉบับแรกเมื่อเดือน กรกฎาคม ร.ศ. 119

²⁵ จำปาแก้วจำปาทอง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ, 2467), ใบแทรก.

(พ.ศ. 2443) ว่า

... เราเกือบจะกล่าวไคว่าเวลานี้เรื่องกลอนจักร ๆ วงษ์ ๆ เป็นของที่ไม่ใครมีใครเอาใจใส่เท่าใดแล้ว แลตามความเห็นของเรานั้น ถ้าเอาเรื่องมาแต่งเป็นกลอนเข้าแล้วทำให้เรื่องหายขบขันเสียโดยมาก แลเรื่องที่แต่งเป็นกลอนไค่นั้น มักเป็นเรื่องที่แต่งสำหรับอ่านกลอน หาใช่สำหรับอ่านเนื้อเรื่องไม่ เพราะเรื่องเหล่านี้พอจับอ่านเข้าก็คาดหน้าไค่เสียเกือบหมกแล้วความนุษย์หนุ่มจะไปขายก็ขายแล้วไค่ลูกสาวก็ขายเป็นเมียคนหนึ่ง แล้วไปไค่อีกคนหนึ่งแล้วมีลูก ๆ ขายก็ขายไค่ลูกสาวตามพ่อทอ ๆ กันไป การที่เรากล่าวมาคังนี้มีไค่จะไค่เตียนกลอนว่าเป็นของไม่ไค่เมื่อไค่ เราเองก็ชอบเรื่องกลอนอยู่ แต่ถึงอย่างนั้นก็ไค่ความจริงยังยืนที่อยู่ว่าเวลานี้ไม่ใครมีใครเอาใจใส่เรื่องกลอนคังที่ไค่กล่าวมานั้นเท่าไค่แล้ว... 26

การที่ความนิยมของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปนี้เป็นผลให้ประเภทที่เป็นร้อยแก้วเจริญขึ้น มีมันเทิงคคี่ร้อยแก้วแบบตะวันตก (prose fiction) ลงในหนังสือพิมพ์ซึ่งออกจำหน่ายอย่างแพร่หลาย โดยเริ่มคั้งแต่เรื่องประเภทปรกณัม (fable) ซึ่งเรียกว่า "นิทาน" "นิยาย" หรือ "เรื่องอ่านเล่น" ค้อมาจึงมีเรื่องแปลจากภาษาตะวันตกโดยในระยะแรกเป็นประเภทเรื่องสั้น (short story) ค้อมาจึงมีนวนิยายแปล และในที่สุดจึงมีนวนิยายไทยที่แต่งตามแบบแผนทางวรรณกรรมของตะวันตก หนังสือพิมพ์และวารสารในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งลงเรื่องอ่านเล่นร้อยแก้วเหล่านี้ไค่แก่ คฤโณวาท วิจารณ์วิเศษ วิจารณ์วิญญู ลักวิทยา ฤควิทยา และทวีปัญญา

26 (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี), "คำนำ," ลักวิทยา, 1 (กรกฎาคม, ร.ศ.

เรื่องอ่านเล่นที่แปลจากภาษาตะวันตกนอกจากจะลงในหนังสือพิมพ์แล้ว ยังมีการ์ตูนที่เป็นเล่มออกจำหน่ายอีกหลายเรื่อง เช่น นวนิยายแปลเรื่อง ความพยายามแปลโดยแม้วิน (พระยาสุรินทราชา) เมื่อ พ.ศ. 2444 และเรื่อง รักนักมกกัน่าย ซึ่งแปลในเวลาไล่เลี่ยกันแต่ไม่ปรากฏชื่อผู้แปล²⁷

4 วิวัฒนาการเรื่องสั้นของไทย

วรรณกรรมประเภทเรื่องอ่านเล่นร้อยแก้วของไทยเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว แต่นิยมเรียกกันว่านิทานหรือนิยาย ซึ่งในระยะแรกจะมีขนาดสั้นและมีโครงเรื่องง่าย ๆ ต่อมาจึงมีความยาวเพิ่มขึ้นและโครงเรื่องซับซ้อนขึ้นตามลำดับจนกระทั่งเข้าแบบแผนของเรื่องสั้นตามแบบแผนของตะวันตกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

4.1 นิทานหรือนิยายโบราณ เป็นเรื่องอ่านเล่นที่เป็นร้อยแก้วประเภทแรกของไทยที่แต่งและจารึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร วรรณกรรมประเภทนี้เป็นที่นิยมของชาวไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณดังมีหลักฐานจากที่มีการแปลนิทานโบราณต่าง ๆ จากภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ซึ่งได้แก่นิทานอิหร่านราชธรรม²⁸ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าเป็นหนังสือแปลประเภทนิทานโบราณครั้งกรุงศรีอยุธยา เพราะมีฉบับหัวทองของหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งในพจนานุกรมกล่าวว่ามีอักษรเขียนเมื่อเดือน 7 ปีชวด จักรวาศก พ.ศ. 2325²⁹

²⁷วรรณดี ทองเคียน, "หนังสือแปลในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัย แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515) (อัครสำเนา), หน้า 107.

²⁸ประชุมปกรณ์ ภาคที่ 1 นิทานอิหร่านราชธรรม 12 เรื่อง (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2465), หน้า 8.

²⁹เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

การแปลนิทานเรื่องนี้ก็เนื่องจากทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสั่งสอนขุนนาง
และข้าราชการในเรื่องราวธรรม เนื่องจากมีเรื่องราวกล่าวถึงข้อราชการต่าง ๆ ที่ใช้
ในการปกครองประชาชน การตัดสินอรรถคดี และการที่พระมหากษัตริย์จะทรงชุบเลี้ยง
ข้าราชการและขุนนาง³⁰ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติในกาลต่อมา

ประชุมปกรณัมภาคอื่น ๆ อีกห้าเรื่องซึ่งมีลักษณะ เป็นนิทานที่สมเด็จกรม-
พระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าแปลในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือ

ประชุมปกรณัมภาคที่ 2 ปักข์ปกรณัม

ประชุมปกรณัมภาคที่ 3 ปี่ศาจปกรณัม

ประชุมปกรณัมภาคที่ 4 เวตาลปกรณัม

ประชุมปกรณัมภาคที่ 5 นนทุกปกรณัมและหิโตปเทศวัตถุปกรณัม³¹

นิทานทั้งห้าเรื่องนี้ทุกเรื่องเป็นเรื่องราวซึ่งได้รับมาจากอินเดีย ทั้งจาก

ลัทธิทางศาสนาพราหมณ์และชาตกในพระพุทธศาสนา

ชื่อเรื่องที่ปรากฏในปกรณัมเหล่านี้ เช่น เรื่องทำดีเป็นคุณ และนกนางเขน
ตกฟองที่หากทรายในปักข์ปกรณัม นิทานเวตาล ซึ่งกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ทรงแปลจากฉบับ
ภาษาอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2461 ก็เป็นนิทานจากเวตาลปกรณัม นิทานเรื่องพระมหาเจดรัถ
ศิษย์ไม่เสมอกัน มานพเลี้ยงทั้งพอน และสุนัขจิ้งจอกพมกลอง จากนนทุกปกรณัม เป็นต้น
ส่วนนิทานในหิโตปเทศ วัตถุปกรณัมมีอาทิเช่น เรื่องเสื่อโครงกับคนเคินทาง แร้งกับแมว
ช่างกับสุนัขจิ้งจอก และญาติกับแมลงมุม เป็นต้น

นอกจากนิทานที่แปลเป็นร้อยแก้วแล้วยังมีนิทานที่แปลแล้วนำมาแต่งโดย
กระบวนกลอนเป็นบทละครสองเรื่องคือ เรื่อง นางมโนราห์ และ สังข์ทอง ³²

³⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 5-9.

³¹นิทานอิหร่านราชธรรม ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร: กรมศิลปากร,
2504), หน้า 3.

³²บทละครครั้งกรุงเก่า เรื่องนางมโนราห์และสังข์ทอง พิมพ์ครั้งที่ 5
(พระนคร: กรมศิลปากร, 2512), หน้า 4, 61.

แปลจากปัญญาสาครในสมัยกรุงศรีอยุธยา

นิทานเรื่องยาวที่เก่าแก่ซึ่งรู้จักกันแพร่หลายในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ถ้าไม่นับเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาคือเรื่องมหาชาติ หรือเรื่องเวสสันดรชาครแล้วมีสองเรื่องคือ รามเกียรติ์ และ อิเหนา นิทานทั้งสองเรื่องนี้เข้ามาโดยการเล่าต่อกันมา เรื่องรามเกียรติ์หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเรื่องพระราม พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรทรงให้คำอธิบายไว้ว่า "จักเป็นนิยายอินเดียโบราณซึ่งแพร่หลายในเมืองไทย กำเนิดของเรื่องในอินเดียนั้นมีมาเป็นสองสายใหญ่ คือ "อัคซาน" อันได้แก่คำร้องปากเปล่าทำนองเสภาของไทย กับคัมภีร์แต่งเป็นคำฉันท์ชนิดโคลงของท่านวาลมิกิ ฤาษี ซึ่งเรียกคัมภีร์รามายณ"³³ นิยายเรื่องนี้ได้แพร่เข้ามาสู่ทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งได้รับอิทธิพลของอินเดีย ได้แก่ อินโดนีเซีย กัมพูชา และไทย สำหรับประเทศไทยนั้นเชื่อว่าเรื่องพระรามได้เข้ามาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และมีหลายฉบับหลายสำนวน

นิทานไทยเรื่องยาวเรื่องหนึ่งซึ่งแพร่หลายมากได้แก่เรื่อง ศรีวิชัยไชย เป็นเรื่องโบราณซึ่งเกิดขึ้นครั้งกรุงศรีสัตนาคณหุต ชาวมณฑลภาคเหนือและอีสานชอบกันมาก มีหนังสือเก่าแต่งไว้หลายสำนวน เรียกว่าเรื่องเชียงเมียง เพราะอ้างว่าศรีวิชัยนั้นชื่อว้าเชียงเมียง และกล่าวว่าเป็นชาวกรุงศรีอยุธยาค่าย³⁴

นิทานต่าง ๆ เหล่านี้ได้รับความนิยมจากคนไทยอย่างยิ่ง จนมีผู้นำเค้าเรื่องมาแต่งด้วยวิธีการประพันธ์แบบต่าง ๆ อาทิเช่น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา และสังข์ทอง เป็นต้น

³³กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, เรื่องพระราม (พระนคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2506), หน้า 4.

³⁴"คำนำ," เรื่องศรีวิชัยไชยเชียงเมียง (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2463), หน้า ก.

หน้าปกในหนังสือนิทานคำกลอน

หนังสือ

ดี เกดอ คำ กลอน

เป็น เรื่อง นิทาน ไบราณ

ราคา เดิม ละ บาท หนึ่ง

ดี พิมพ์ ที่ โรง พิมพ์

กรม ไปรษณีย์ แด โทรเลข

กรุง สยาม

บุ กุณ นพตก

๑๒๔๗

๑๒๔๗

ลักษณะของนิทานคำกลอน

สี่ เกลอ คำกลอน



๑ ขอ กล่าวความ ตาม กลอน ชกษร เสนอ	ใน นิทาน ว่า ยังมี
อ้าย สี่ เกลอ	อ้าย คน หนึ่ง ชอบ
กล ซ้อ กั้น แผลม	เนื้อ มีน แผลม ออก มา ยาว ราว กับ หมุ่
แตก กั้น ผ่า ตรา ก เป็น ปาก ตู รุจ	แผ่น กั้น ทั่ว ก ลง ไป ที่ ละ ลี ภา
คน หนึ่ง ซ้อ สาม มี อ ป่าม ตาม ระบุบ	มีน โภย ทยบ เกลือ ไม่ ตก
หก ตะกล่า	คน หนึ่ง ซ้อ ซึ่ มุก มาก หลาก คำ ภา
ละ คราว เก้า ไป เล	คน หนึ่ง ซ้อ อ้าย โศก เข้ม โศก ไร
น้ำ ไข แสน ระบาย สำ มระเก	ไม่ รั รัค หมต ยัง เสี่ย ทัง เพ
จว เซว่า ฟู ไม่ รั กล่า	เรือ สำหรับ จ้าง ไซ้ ใหญ่ หนัก หนา
ถ่า ท่าง ชัน พอ กั้น รั	เคย ตก ปลา ทา เสบียง มา เลียง ทั่ว
แกง ขว บัง จั ทุ ก วั วั น	ปลุก ษา เพ็ช น ใน กลาง คิน รน คิน ติก
สม นึก ตี สิบ เจริง เสียง เป็ ก ชัน	ลง มา หีบ แห อวน แล้ว ขวน กั้น
บ้าง แบท คัน เบ็ ก ทรง มา ลง เรือ	เที่ยว พาย ทั่ว วม งาม ไป ใน กระแส
หก กระแห สวี อย ยี่ สน ใต้ ถาน เหลือ	นึ่ง แผล กระ แหวะ ฝำ บ้าง ทา เกลือ

4.2 นิทานสมัยรัตนโกสินทร์ กิ่งไค้กล่าวมาแล้วว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการออกหนังสือพิมพ์เผยแพร่แก่ประชาชนในขอบเขตกว้างขึ้น เนื้อหาของหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้นนอกจากจะเป็นข่าว สารคดี และบทความแล้วยังมีเรื่องอ่านเล่นที่เป็นร้อยแก้วได้แก่ นิทานและปกรณัมรวมอยู่ด้วย. นิทานรุ่นแรกที่มีเนื้อเรื่องและทำนองแต่งเป็นไทยแท้ปรากฏเป็นครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ ครูไฉวาท รายสัปดาห์ ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของไทยที่ออกโดยคนไทยและเผยแพร่แก่ประชาชน³⁵ เริ่มออกฉบับแรกเมื่อวันอังคาร เดือนแปด แรมเก้าค่ำ ปีมะจอ จ.ศ. 1236 (วันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2417) อันเป็นที่ก่อกำเนิดในรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าของ บรรณาธิการ ผู้พิมพ์และโฆษณาคือ พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์³⁶

นิทานชุดแรกซึ่งลงในหนังสือพิมพ์ครูไฉวาทมีสามเรื่อง แต่งโดยผู้ประพันธ์ที่ใช้นามปากกา "ศรีทนนไชย" ลักษณะของเรื่องมีขนาดสั้น โครงเรื่องง่ายไม่ซับซ้อน ผ่งคติธรรม และใช้วิธีพรรณนาโวหารโดยตลอด เรื่องหนึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับชายหาปลา³⁷ ซึ่งมีเค้าเรื่องจากนิทานไทยโบราณซึ่งคงเล่ากันสืบต่อมา และได้มีผู้แต่งเป็นกลอนพิมพ์เป็นเล่มจำหน่ายมาก่อนแล้ว

วารสารซึ่งออกจำหน่ายในสมัยเดียวกันกับครูไฉวาทและมีเรื่องอ่านเล่นประเภทนิทาน นิยาย และปกรณัมลงเสมอ ๆ คือ วชิรญาณวิเสศ³⁸ อันเป็นสิ่งพิมพ์ของหอพระสมุดวชิรญาณในสมัยที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นสภานายกและอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์

³⁵ ไม่รวมหนังสือราชกิจจานุเบกษาซึ่งเป็นสิ่งพิมพ์ของทางราชการและเผยแพร่ในคนกลุ่มเล็ก กับหนังสือธรรมจักษุ ซึ่งลงเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา.

³⁶ พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์, "คำนำ," ครูไฉวาท, 1 (กรกฎาคม, จ.ศ. 1236 (พ.ศ. 2417), (1)

³⁷ ภูภาคผนวก ค.

³⁸ ตั้งแต่ พ.ศ. 2426 เขียน วชิรญาณวิเสศ

ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มออกฉบับแรกเมื่อวันอังคาร เดือนมกราคม
 ขึ้น 8 ค่ำ ปีระกา จ.ศ. 1247 (พ.ศ. 2427)³⁹

เรื่องต่าง ๆ ที่นำลงในวารสารฉบับนี้เป็นผลงานของกรรมการหอพระสมุด
 วชิราวุธซึ่งจัดเวรกันแต่งหรือแปลขึ้น หรือขอรับให้บรรดาสมาชิกช่วยส่งเรื่องให้ นิทานที่
 ลงในวารสารพิเศษในระยะแรกมีลักษณะเช่นเดียวกับนิทานในทรุโณภาท คือเป็นเรื่องสั้น ๆ
 ที่มีโครงเรื่องไม่ซับซ้อน ได้แก่นิทานซึ่งคัดลอกมาจากนิทานโบราณคดีที่เป็นของไทยแท้ นิทาน
 ที่แปลจากภาษาต่างประเทศเช่นนิทานอิสปกรณัม และนิทานคักจากทีโคปเทศ ซึ่งเป็นนิทาน
 ความเปรียบเทียบ และนิทานสุภาษิตซึ่งแต่งใหม่ โดยบอกนามจริงของผู้แต่งไว้ด้วย⁴⁰

4.3 เรื่องสั้นตามแบบตะวันตก ในตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
 เล่าเจ้าอยู่หัว อารยธรรมตะวันตกได้แพร่เข้ามาในประเทศไทยหลายด้าน สำหรับด้าน
 วรรณกรรมได้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากโดยเฉพาะประเภทร้อยแก้ว แบบแผนการ
 ประพันธ์ เรื่องอ่านเล่นร้อยแก้วซึ่งเดิมเป็นนิทานนิยายหรือปกรณัมได้เปลี่ยนมาแต่งตามแบบแผน
 ของวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นของตะวันตก ซึ่งมีลักษณะต่าง ๆ ที่เปลี่ยนไปจากเดิมดังนี้

ก. ทำนองแต่ง เปลี่ยนแปลงจากทำนองแต่งเรื่องประโลมโลกซึ่งใช้วิธี
 พรรณาโวหารซึ่งมีลักษณะไม่สมจริงเป็นทำนองแต่งซึ่งบรรยายสิ่งต่าง ๆ ให้ใกล้เคียงกับ
 ความเป็นจริงในส่วนที่เกี่ยวกับตัวละคร ฉาก และบทเจรจา

ข. วิธีเสนอเรื่อง นิทานและนิยายซึ่งแต่งกันแต่เดิมมาใช้วิธีที่ผู้ประพันธ์
 บรรยายเรื่องแต่ผู้เดียวโดยตลอด แต่เรื่องอ่านเล่นยุคใหม่นี้ผู้ประพันธ์เล่าเรื่องหรือบรรยาย
 เหตุการณ์ต่างตอนและแทรกบทเจรจาของตัวละครสลับกัน วิธีการเสนอเรื่องเช่นนี้เพิ่มความ
 สนุกสนานและชวนอ่านยิ่งขึ้น

ค. การผูกเรื่อง เรื่องอ่านเล่นยุคใหม่มีลักษณะที่ชวนให้ติดตามยิ่งกว่า
 นิทาน กล่าวคือ มีเงื่อนไขว่าชวนให้ผู้อ่านสงสัยว่าเรื่องจะดำเนินต่อไปอย่างไร ส่วนในนิทานนั้น

³⁹ วารสารพิเศษ, 1, แผน 1 (พฤษภาคม, สัปดาห์ 1247 (พ.ศ. 2408), 1.

⁴⁰ ดูตัวอย่างในภาคผนวก ง.

ผู้อ่านจะสามารถเดาเหตุการณ์ในเรื่องนี้ได้โดยตลอดจากการอ่านแต่เพียงบางตอนเพราะมีโครงเรื่องง่ายและมีท้าว ๆ กัน อย่างไรก็ตาม เรื่องอ่านเล่นยุคใหม่นี้แม้ว่าจะมีเหตุการณ์ต่าง ๆ มากขึ้นแต่ก็ดำเนินไปตามลำดับไม่ยอกย้อน

ง. แนวคิด ทวีละครและเนื้อเรื่องในเรื่องอ่านเล่นยุคใหม่เป็นสื่อแสดงแนวความคิดหรือทัศนคติอย่างหนึ่งอย่างใดของผู้ประพันธ์ มีใช้เพื่อสั่งสอนหรือแสดงคติธรรมเพียงอย่างเดียวเช่นในนิทาน แนวความคิดของผู้ประพันธ์มักสะท้อนสภาพสังคมและความเป็นไปได้ในยุคสมัยนั้น ๆ อีกด้วย

นักเขียนเรื่องสั้นยุคแรกที่สำคัญได้แก่กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ และกรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นต้น ทั้งสามพระองค์นี้ล้วนเป็นนักเขียนเรื่องสั้นลงในวาริชญาวิเศษทั้งสิ้น แต่ละพระองค์มีแนวการเขียนเฉพาะของตนเอง ซึ่งสะท้อนความคิดและสภาพความเป็นไปในสมัยนั้นเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังแทรกอารมณ์ขันไว้ในเรื่องและบทเจรจา เรื่องสั้นที่เด่นในยุคนี้เช่นเรื่องสนุกนิทัศน์⁴¹ ของกรมหลวงพิชิตปรีชากร อีลอยป้อยแอ⁴² เรื่องตามอกสอดตาเห็น⁴³ และเรื่องยังใจอิจันถึงได้เป็นสาวทิมตีก⁴⁴ ของ

⁴¹กรมหลวงพิชิตปรีชากร, "เรื่องสนุกนิทัศน์," โดยกรมหมื่นพิชิตปรีชากร, วาริชญาวิเศษ, 1 แผ่น 28 (พฤศจิกายน, อัฐศก 1248 (พ.ศ. 2429), 323-5.

⁴²กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, "อีลอยป้อยแอ," โดยกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์, วาริชญาวิเศษ, 9 แผ่น 2 (9 พฤศจิกายน, ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436), 21-3.

⁴³กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, "ตามอกสอดตาเห็น," โดยกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์, วาริชญาวิเศษ, 9 แผ่น 26 (26 เมษายน, ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437), 309-10.

⁴⁴กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, "ยังใจอิจันถึงเป็นสาวทิมตีก," โดยกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์, วาริชญาวิเศษ, 9 แผ่น 1, 2, 3 (2, 9, 16 พฤศจิกายน, ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436), 9-10, 19-21, 31-3.

กรมพระราชปรีชาพิทักษ์พงศ์ เรื่องปลาดุกอุย⁴⁵ เรื่องนิทานเรื่องโขง⁴⁶ และเรื่องช้าง
จับตักแตน⁴⁷ ของสมเด็จพระบวรราชราชานุภาพ เป็นต้น⁴⁸

สาเหตุที่ทำให้เรื่องสั้นแบบตะวันตกได้รับความนิยม

ประชาชนในสมัยรัชกาลที่ 5 ให้ความสนใจเรื่องสั้นในแบบแผนของตะวันตก
อย่างมากเป็นครั้งแรกหลังจากที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรไต่ทรงนิพนธ์เรื่องอ่านเล่นขนาดสั้น
เรื่องหนึ่งชื่อ เรื่องสนุกนีนิก เมื่อ จ.ศ. 1248 (พ.ศ. 2429) ลงในวชิรญาณวิเศษ

เหตุที่ทรงนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นเนื่องจากในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เมื่อหอพระสมุดวชิรญาณยังอยู่เป็นเอกเทศ กรรมการหอพระสมุดฯ มีหน้าที่ต้อง
จัดการออกหนังสือพิมพ์วชิรญาณทุกสัปดาห์ เรื่องที่ลงพิมพ์นั้นกรรมการจักเวรกันแต่งบ้าง
ขอแรงสมาชิกหอพระสมุดฯ ให้หาส่งไปให้บ้าง ในปีนั้นกรมหลวงพิชิตปรีชากรไต่ทรงเป็น
กรรมการ มีหน้าที่ต้องหาเรื่องส่งไปลงหนังสือพิมพ์วชิรญาณ จึงทรงแต่งเรื่องสนุกนีนิกขึ้น
โดยเลียนสำนวนหนังสืออ่านเล่นอังกฤษซึ่งทรงคุ้นเคย

⁴⁵สมเด็จพระบวรราชราชานุภาพ, "เรื่องปลาดุกอุย," โดยกรมหมื่น
คำรงราชานุภาพ, วชิรญาณวิเศษ, 9 แผน 6 (7 ธันวาคม, ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436),
67-71.

⁴⁶สมเด็จพระบวรราชราชานุภาพ, "นิทานเรื่องโขง," โดยกรมหมื่น
คำรงราชานุภาพ, วชิรญาณวิเศษ, 9 แผน 4 (23 พฤศจิกายน, ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436),
46-8.

⁴⁷สมเด็จพระบวรราชราชานุภาพ, "ช้างจับตักแตน," โดยกรมหมื่น
คำรงราชานุภาพ, วชิรญาณวิเศษ, 9 แผน 29, 30 (17, 24 พฤษภาคม, ร.ศ. 113
(พ.ศ. 2437), 344-7, 356-8.

⁴⁸ดูรายละเอียดในภาคผนวก จ.

เนื้อเรื่องของเรื่องสนุคนั้นก็เกี่ยวกับพระสงฆ์หนุ่ม ๆ สนทนากันถึงความคิดที่จะ
ลาสิกขาบทออกมาทำราชการ มีครอบครัวและมีเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิง นอกจากนี้ผู้ประพันธ์
ทรงเลือกเอาวัคควรรณิเวศ ซึ่งเคยผนวชอยู่และทรงทราบถึงที่วัดนั้นอย่างก็ จึงทำให้เรื่องมี
ลักษณะสมจริงจนทำให้มีผู้เข้าใจผิดและคิดว่าเป็นความจริงตามนั้น จึงเกิดการวิพากษ์วิจารณ์
กันต่าง ๆ และทำให้สมเด็จพระปวงเรศวรียาลงกรณ์ ซึ่งทรงเป็นเจ้าของวารสารวัคควรรณิ-
เวศ ทรงเสียพระทัย เมื่อการกลับเป็นไปเช่นนี้คณะผู้ออกหนังสือพิมพ์วิธานวิเศษฉบับนั้น
จึงต้องประกาศชี้แจงแก้ไข ดังมีใจความว่า

คำแกหนังสือฉบับที่ 28 49

ข้าพเจ้ามีความเสียใจ ที่ได้เห็นในหนังสือวิธานนา 323
ว่าด้วยเรื่องสนุคนั้นนั้น คุณาสมควรที่จะเอาชื่อวัคควรรณิเวศ
ซึ่งเป็นวัดที่นับถือมาลงในเรื่องเล่น ๆ ที่นึกแต่งไปโดยไม่มี
เค้ามูลเลยเช่นนี้ไม่ ผู้ที่ไม่ทราบถามก็สงสัยก็จะสงสัยไป
ต่าง ๆ ให้เป็นการหมองมัวแก่วัดนั้น ถ้าเสกจสถานายก็จะ
โปรดแก่ อย่าให้เป็นการหมองมัวแก่วัคควรรณิเวศนี้ ด้วยเหตุ
ที่เกิดแต่ความสนุคนั้นนี้ ซึ่งจะพาให้คนสงสัยเป็นจริงไปนี้
เสียจะดีมาก

โสธมพิศัย

ความวุ่นวายอันเกิดจากเรื่องสนุคนั้นนี้ยังมีมากขึ้นอีกเมื่อพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบและทรงกล่าวโทษกรมหลวงพิชิตปรีชากร จนกระทั่งสมเด็จพระ
กรมพระปวเรศวรียาลงกรณ์ทรงกรามทูลขอพระราชทานโทษไว้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าก็ทรงยอมยกโทษให้ และได้มีพระราชหัตถ์เลขาชี้แจงมีใจความดังต่อไปนี้

49 พระองค์เจ้าโสธมพิศัย, "คำแกหนังสือฉบับที่ 28," วิธานวิเศษ
1 แผน 39 (7 เดือน 8 (พฤศจิกายน) จ.ศ. 1428 (พ.ศ. 2429), 333.

(ฉบับที่ 2)

พระที่นั่งบรมพิมานสมุหราช

วัน ๑ ๗ ๘ ค่ำ ปีมะแม อัฐศก ๑๙๑๘

กราบทูลเสด็จกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ แลกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

ด้วยประทานลายพระหัตถ์ขอโทษกรมหลวงพิชิตปรีชากรในการที่ส่งพิมพ์หนังสือ
วชิรญาณเรื่อง "สนุกนิท" ออกชื่อวัคควนิเวศน์ให้เป็นที่มัวหมองนั้นได้ทราบความแล้ว
หนังสือวชิรญาณในวิกนั้น หม่อมฉันอยู่ที่บางป้อมมีการค้างมาก หาได้อ่านไม่
จนกลับกรุงเทพฯ ถ้าได้อ่านคงจะไควากันแตกก่อนแล้ว ครั้นทราบว่าเหตุให้ทรง
พระวิตกมากก็มีความรอนใจนัก ด้วยทรงพระราชแล้วจะไม่ทรงสมาย จะเป็นอันตราย
แก่หม่อมฉันผู้มีความนับถือว่าเป็นที่สักการบูชาอันยิ่งใหญ่ ตั้งอยู่ในพุทธศาสนาอย่าง ๑
เป็นใหญ่ยิ่งอยู่ในพระบรมราชวงศ์อย่าง ๑ จึงมีความซัดเคืองกรมหลวงพิชิตมาก

หม่อมฉันทราบอยู่ว่ากรมหลวงพิชิตทำหนังสือนี้ ปรารถนาจะทำอย่างหนังสือ
โนเวลฝรั่ง ที่เขาแต่งกันนับพันนับหมื่นเรื่อง เป็นเรื่องกิตติคุณพันอ่านเล่นพอสนุก แต่เมื่อว่า
ความจริง ผู้ที่จะแต่งหนังสือเช่นนี้มักจะต้องมีที่หมายเทียบกับคนในปัจจุบันบ้าง แต่ไม่ได้
ทำตามความที่ประพฤติกิจจริง ๆ ทุกอย่าง เป็นแต่เกบายเคบาย ยักเยื้องเสียบ้าง จึงจะ
ชวนให้คิด ก็ในการที่กรมหลวงพิชิตแต่งหนังสือฉบับนี้ ที่ออกชื่อวัคควนิเวศน์นั้น
หม่อมฉันเชื่อว่าไม่ประสงค์จะกล่าวด้วยความจริงที่เป็นอยู่ในบัดนี้ หากการที่แปลลงมาแล้ว
แต่ถึงหม่อมฉันจะไม่ได้นึกสงสัยยืนยันรายวัคควนิเวศน์ประการใดเพราะได้อ่านหนังสือฉบับนี้
ก็จริง แต่คนทั้งปวงเป็นอันมากที่ไม่ได้อ่านเคยอ่านหนังสือโนเวลอังกฤษ คงจะหมายว่า
หนังสือพิมพ์แล้วคงจะกล่าวถึงการทำที่แต่งนั้นทราบมาตามความจริง หากแต่จะหาความ
ให้คนอื่นร้ายตามคำศัพท์ ไม่เข้าใจได้ว่าผู้แต่งรู้ตัวแลตั้งใจให้คนอื่นทราบว่าหนังสือที่
ตัวแต่งนั้นไม่แต่งสำหรับให้คนเชื่อว่าเป็นความจริง เป็นแต่จะให้อ่านสนุกเท่านั้นจึงได้
เพราะฉะนั้นหม่อมฉันจึงได้ถามกรมหลวงพิชิตให้แก้ความเสียให้สว่างทั้ง ๕ ข้อ คือข้อที่ได้
กล่าวนั้นเป็นจริงบ้างหรือไม่ ถ้าไม่เป็นความจริงแล้วเหตุใดจึงได้ใช้ชื่อวัคควนิเวศน์

ทั้งนี้ กรมหลวงพิชิตยงโมได้แก่กระทุ ไปพูดขอประทานโทษซึ่งโปรดประทานโทษให้เธอ
 แลรับสั่งขอไม่ให้ความผิดกรมหลวงพิชิตยงนั้น หม่อมจันทน์ยอมยกโทษถวาย แต่มีความเสียใจ
 อยู่มากด้วยกรมหลวงพิชิตยงมีคนอื่น เป็นคนชั่วชั้วควรวนิเวศน์ไคยกย่องเป็นถึงเจ้าท่ากรม
 ผู้ใหญ่ มาเป็นคนไม่คิดหยิ่งหน้าหลังให้รอบคอบ ทำให้เหตุที่คนไม่ทราบความจริงเป็นที่ขึ้นร้าย
 แก้วคิดตั้งนี้เป็นการไม่ควรเลย แต่คิดนี้เธอก็รู้โทษผิดแลการที่ผิดก็ปรากฏแก่คนทั้งปวงแล้ว
 ก็เห็นจะเป็นอันล้างมลทินในวัฏกลับเป็นโทษแก่ตัวผู้แต่งที่จะต้องคดีเทียบมากเหมือนกับได้รับ
 บาบหันตาเหน้อยแล้ว ก็ตกลงเป็นพ้อความปรารถนาเป็นยุติกันไคเพียงเท่านี้⁵⁰

ควรมีควรรแล้วแต่จะโปรด

สยามินทร์

ความรู้นวาทต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากเรื่องสนุคนั้นก็ย่อมแสดงว่าเรื่องนี้เป็นสิ่งที่
 แปลกใหม่ในวงวรรณกรรมของไทยอย่างมาก จนเป็นที่สะดุดตาสะดุดใจของผู้อ่านและก่อ
 ให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง และหลังจากนั้นเป็นต้นมาวรรณกรรมประเภท
 เรื่องสั้นก็ได้รับความนิยมสูงขึ้น มีการแต่ง แปลเรื่องสั้นและนวนิยายกันอย่างแพร่หลาย
ตัวอย่างข้อความบางตอนจากเรื่องสนุคนั้น

วันหนึ่งพระสงฆ์หนุ่ม 4 รูป นั่งสนทนากันอยู่ที่คัมภีร์ไตรโคตนา
 พระอุโบสถวัดควรวนิเวศ ก่อนเวลาลงอุโบสถพอดีเด็กมามอกกับ
 พระองค์หนึ่งว่า คุณแม่อินกลับมาแล้ว พระองค์นั้นตอบว่า เออ
 แล้วเท็กก็ไป พระองค์หนึ่งจึงถามว่า คุณสมบุญจะสึกเมื่อไร
 กำหนดแล้วหรือยัง พระสมบุญจึงตอบว่า ยังไม่แน่ คอยโยมอิน

50 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถ์เลขา พระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา
วชิรญาณวโรรส (พระนคร: ธนาคารกรุงศรีอยุธยา, 2514), หน้า 4-6.

อยู่ พระเจ้านี้จะไปปรึกษาแก่กู จึงจะตกลงได้ ก็คุณจะออกวัน
สิบสองค่ำนี้แน่หรือ ลึกแล้วจะไปเช่าหาอย่างไร เข้าที่ไหน
พระทรัพย์จึงว่า คุณเข้มนะแกมันไปไหนไม่พ้นศาลาลูกขุนไป
โคกหลอก ค่ายแกมันคว่ำเสียทางนั้นแล้ว นึกนึกก็ออกหัวเมือง
เท่านั้นแหละ แน่ แน่ ถ้าเป็นยกรมัตหรือคุณปลัดขึ้นละ
อย่าลืมมนะ ไปทักค้อยเขานละอย่าเรียกคาเชิงประกันให้
มันเหลือเกินไปละ อ้ายตำรวจเลือกประกันของคุณละ มม
ครามนั้

พระเข้ม จึงตอบว่า คุณก็เหมือนกันละ ไปไหนไม่พ้นทะเล
อีก 6 วัน ก็จะแต่งตัวแหเสด็จ พังไปเหมือนเมื่อวานขึ้นนี้อีก
มมต้องขอสัญญาบ้างนะ เมื่อถูกตีไ้ฎีกาเข้าข้างนะขอรับ คุณ
หลงอย่างไร ยืมไปที่เคียว กริมใจที่ได้เปรียบเพื่อน มะริน
นี่ก็ได้ ฮี ฮี อย่างะขอรับ เขาว่า ถ้าใจไม่ขาด ละ ยังเป็น
ปาราชิกได้ นะขอรับ คุณพระครูท่านว่าอย่างนั้นจริง ๆ นะ
พระทรัพย์จึงว่า อย่าไปล่อทานเลยทานกริม เพราะทานไม่
เหมือนกับพวกเรา ๆ ที่สึกออกไปแล้วยังต้องหา ทานสึกออก
ไปนอนกิน มันนึกกันจริง ๆ คุณเลี้ยงเพื่อไว้ใช้ ถึงมันยากมัน
จน มันก็ยังเป็นคน ถึงไม่มีทรัพย์ก็ยังมึน้ำใจ ไม่มีบุญอำนาจก็
ยังสามารถพันไม้ได้ จริง ๆ นะขอรับ พระหลงจึงว่า ทุก
อะไรอย่างนั้น มมนะเหลาสึกนลอก ว่าแก่คุณอีกจะลืมกัน
ทำไมกับมมคนค้าขายมันก็ได้แต่พอกิน มีมมจะฟังคุณ เป็นถ้อย
ร่อยความ สารพัทธ เอาหรือ เรามาสมถกันเสียต่อหน้าพระ
ก็เอา ยังไงท่านเข้ม คุณสมบุญ จาอย่างไรละฮัน เอาแหม
ละ สมถไม่สมถมันก็เหมือนกัน คนมีใจซื้อถือความสัตย์ด้วยกัน
รักแล้วมันไม่ตองสมถคอก (นี่เป็นคำพระสมบุญทอบและพูดต่อ
ไปว่า) ที่จริงการที่จะรักกันชอบกัน ช่วยกันนี้เป็นประโยชน์

มาก เหมือนกายเกลียวเหมือนว่าคายเส้น เราก็รู้จักเห็นใจ
กันทั้งนั้น ถ้าสักหาออกไปภทหน้า มีทุกข์อย่างไร พอช่วยกัน
ได้ ก็ต้องช่วยกันทั้ง 4 คน เรายี่แหละนะขอรับ ก็คือ เอา
เอา พร้อมกับว่า พอถึงเวลาลงโบสถ์ ก็พากันเข้าไปสวดมนต์
ในพระอุโบสถ...⁵¹

เพื่อแสดงความเปลี่ยนแปลงด้านการประพันธ์ เรื่องอ่านเล่นของไทยจากประเภท
นิทานเป็น เรื่องสั้นตามแบบแผนของตะวันตกอย่างชัดเจน จึงคัดข้อความบางตอนจากเรื่องสั้น
ที่เด่นในยุคแรกซึ่งลงพิมพ์ในวารสารวิเศษ ซึ่งแสดงลักษณะที่ผู้ประพันธ์แสดงอารมณ์ขันและ
แนวความคิด เช่นเรื่อง บังใจอินถึงได้เป็นอิสาวที่มืตึก ของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์
ซึ่งแสดงอารมณ์ขัน และเรื่อง เรื่องปลาคูญอญ ของสมเด็จพระบวรราชราชนาฎภาพ
ซึ่งแสดงทั้งข้อคิดและอารมณ์ขันในคราวเดียวกัน

"บังใจอินถึงได้เป็นอิสาวที่มืตึก" โดย กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เมื่อ ร.ศ.

112 (พ.ศ. 2436)

แต่ก็เพราะว่าอินช่วยเหลือป้องกันไม่ไหว เป็นความสัจความ
จริงเทียบหนะปุชะ : ท่านคาคหรือปุชะว่าอินอยากจะ
อิสาวที่มืตึก ? ท่านคาคหรือปุชะว่าอินอยากจะขึ้นคานแขวน
เค็งเป็นหม้อเข้าไม่มีฝาละมี, เป็นกฏไม่มีเดรอยู่, คอยหา
อยู่จนพันทัก ? อินอยากทราบว่าท่านจะคาคว่าอินคิดบังใจ
... บังใจเดอะเอา, อินจักกระแหล่นจะไคสู่มอมากรังหนึ่ง
แล้ว, บังอีกคราวหนึ่งก็ แม้อินฉวคเจียบคคกลองปลองขึ้น
กันเสริงแล้วชั่วแต่บังจะรคหน้าเท่านั้นเอง อินจะเล่าเรื่อง
พิลึกของอินให้ท่านฟัง นี้เพราะไว้เนื้อเชื่อใจท่านรอกหนา

⁵¹กรมหลวงพิริศปรีชากร, "เรื่องสนุกนิมิต," โดย กรมหมื่นพิชิตปรีชากร,
เรื่องเดิม, หน้า 323-4.

ปุระ, เออพูดแล้วละเหยียบเสียบเถอะ หน้อยโคเขาโคขิ้น
เขาจะข้อนวาทให้อัจฉินเจ็บใจ

เขาเป็นคนอ้วนปุระ อ้วนจ้ำม่ำที่เคียว, ลำสันแข็งแรง
มีรัศเล็ก ๆ หนอย, เป็นพอมายกกลางคนหนะปุระอายุราวสี่
ห้าสิบโคกะมัง, มีลูกสาวคึกคอกวสองคน, หนวกริมพราย
ปากเขาละนั้นเป็นเขี้ยวโจ่ง แม้เท่านั้นเสียบเอง จ้ำมกปุระ
อฉฉินเพิ่งเคยเห็นนะแหละ, เขาช่างพูดปากละหวานยิ่งกว่า
น้ำตาลที่เพ็ชรหรีเสียบอีก, เขาช่างวางท่าวางทางเข้าที่นัก
แม้ ๆ นิ่งซัดมากครัดเพละสองมากะคึกขำฉิม ๆ ท้าวกา
ทอกเอียง มีรัศเข้ามาใกล้ตัวอฉฉินละ ทาน้อฉฉินคึกคอกไม่รู้ลืม
เลย,...

อยู่มาเย็นวันหนึ่งกำลังฝนตกพรำ ๆ อยู่ควย เขาอุตุสำห
บุกโคลนจุ่มงาม ย่องเข้ามาในมานเกือบโพลเพลเขาได้
เข้าไฟแล้วละ... อฉฉินเย็บกุงเกงเฉย, ทำเป็นทองไม่รู้
ร้อนเป็นที่ไมโคขิ้นมีเท้าเขาของตุบคัมเข้ามา จนเขาเข้ามา
ใกล้ตัวอฉฉินแน่เออ, กองนั้นอฉฉินทำตกใจตั้งลุกขึ้นร้อง
"ว้ายคุณพระช่วย" สบักกุงเกงกุงแกงปลิว, ความธรรมดา
นิไสยจริตผู้หญิงนะชิปุระ

"ตกใจไปทำไมหนีนี, แมหง," นายตุยเขาว่า

"พุทโธ พุทโธ ขวัญหนีตีมือ นึกว่าโคเสียบอีกดำ, งั้นจะไป
ตกออกตกใจทำไมหนีนี," อฉฉินทอม

"เออนี้แน่, เคียวนี้ออเจ้านีกว่ากัณมาจะพุคอะโรกระออเจ้า
นะหือ, แมหงของข้า ?" เขาพุคพลงยัมพลง, เอา เอา
อฉฉินหัวอกเต้นตึก ๆ ใจหายแน่หือ

"ฉฉินรู้หรือว่าฉฉินไม่ ไม่รู้แล้ว อยามาคอแยเลยเบื่อนัก
ปี่," อฉฉินพุคไม่พุคเฉย ๆ คอนควยหนะปุระ, แม้อฉฉินสบัก

หน้ากมหน้านี้เองเฉยเฉย

.....
ถึงบทแล้วนี่จะชิมจิมอยู่ว่าไรอีกเล่า

"ออเจ้ารักเด็กไมโซหรือหะ ? นังลูกสาวฉันสองคนนั้นแฉ
แปนตัวจะกินเวลาแลความรักของออเจ้าละ"

"หนึ่ก็เป็นลูกฉันเท่านั้นเอง," อัจฉินคอมท่ากะทุ้งกะตั้งแปน
เจ้าก็เจ้าการที่เกี่ยว

"ก็เมื่อไรออเจ้าจึงจะ -"

"เวลาไหน ๆ ก็ไคหมค แลวแต่นายจะนึ่คมาเดอะ"

"งั้น, อะแสม, งาวันขึ้นคำเคื่อนสืบนี้แหละเห็นจะก็, แปน
วันประหัสค้าย, ปืนหรือก็แปนชงไชย ลูกก็งามยามก็เหมาะ,
ฉฉินึกว่าเห็นจะคักจวันอื่น, ออเจ้าจะวากะไรเล่า ?"

"งั้นฉฉินจะไคตระเตรียมให้พร้อม ทนวันนั้นหะ ?" อัจฉิน
พุกปากคอสนัน, อายก็อาย, ปลื้มก็ปลื้ม, หน้าเก้อ ๆ ท่าไรอยู่
มิรู้

"แล้วกันถึงจะเขียนขอสัญญามาให้ออเจ้าดูให้ชัคเจเน, ออ
เจ้าจะไคทราบขอความแจ่มแจ้ง กัณมอกกะแหมมเขาแลวละ
กันคึกว้อออเจ้าคงจะเต็มใจรับไคคี่ที่เกี่ยว"

"แหมมที่ไหน แหมมหมั่มทำไมกันนี้ ?"

"แหมมครุที่โรงเรียนวังหลัง แปนไรละออเจ้า ที่กันมา
อ้อนวอนเชื่อเชิญออเจ้านี้ะจะให้ไปแปนที่เลี้ยง เลี้ยงลูก
แลวชวยสอนหนังสือหนึ่หากค้ายนะหะ" 52

.....
52กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, "ยังใจอฉฉินถึงไคแปนฉฉินทิมทิก," โดย
กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์, เรื่องเกิม, หน้า 9-10, 19-20.

"เรื่องปลาคูญุญ" โดย สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงแต่งเมื่อ

ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436)

อ้ายเรื่องคิปปฤษณา ใครเขาจะเคยได้เงินทองมากน้อยเท่าใด
ยังไม่ปรากฏแก่ตา แต่เมื่อครั้งข้าพเจ้าบวชอยู่แขวงกรุงเก่าได้
เคยคิดเขาเขาเล่นครั้งหนึ่ง เพราะตามมอทองแก่ไปได้หลายแห่ง
มาแต่เมืองอ่างทอง ว่า "ตำบลวัดเซในเมืองกรุง มีสาแหกรยาน
ไม้คานโกง สวาน้อยโง่โง่งน้ำเข้านา" ดังนี้

บางที่ท่านผู้อ่านบางคนจะอยากทราบว่า ลายแห่งนั้นรูปร่างมัน
อย่างไร มีชื่อของวิเศษอัศจรรย์อันใดคือโบราณใครเขา जान
หึ่ง ๆ ไว้วามวัดแต่ละครั้งไร ๆ ถ้าไปเจอเป็นค้ำฤษณาเข้าดังนี้
ก็เรียกหลายแห่ง

.....

เดิมเมื่อต้นเดือนพฤศจิกายนรัตนโกสินทร์สี่สิบหกหลังศกนี้เอง
เวลาบ่ายวันหนึ่งข้าพเจ้าเดินเข้าไปเที่ยวเล่นในวัดพระแก้ว คุ
อะไรต่ออะไรเพลินมาจนถึงรูปหล่อพระฤษณาที่อยู่หลังพระอุโบสถ
แลขึ้นไปดู เห็นต้นหางโกขึ้นอยู่ที่หน้าค้ำพระฤษณาอีกคนหนึ่ง นึกอยาก
จะรู้ว่าคนไม้นั้นขึ้นเองหรือใครเอากระดางขึ้นไปตั้งไว้จึงปีนขึ้น
ไปดู เห็นโบราณชควางอยู่บนค้ำพระฤษณาชคหนึ่ง ไม่รู้ว่าควย
เหตุใดจึงหยิบคีมือลงมาควย เอาคีมือออกดูเห็นเป็นตัวหนังสือ
ขอมอศักดิ์ 2 บรรทัด อ่านออกดังนี้เป็นคาถาวา

"เอโก ฤโย เอกา ฤยา อักติ ลาโก อโฆ ลากา

ลิกชการุ หิวราชา โห สมุเต วชิรญู"

ทดลองไปมีหนังสือขอมเขียนแปลร้อยบรรทัดหนึ่งว่า "ถ้าใครไม่
เชื่อพระคาถานี้ไซ้ จะถูกท่านแข่งชกหนักหนา" ดังนี้

.....

ในขณะนั้น ภยานายมหาตีกเขาแวะมาชวนให้ข้าพเจ้าไปรับ
เรื่องต่าง ๆ ที่หอพระสมุก มาแต่งตั้งพิมพ์วิธาน ข้าพเจ้า
รับคำแล้ว จึงเลยวานนายมหาตีกให้แปลลาถาลายแทง...

ครั้นรุ่งขึ้น ทานมอทองมาปลุกข้าพเจ้าแต่เช้ามีศ กระซิบ
บอกว่าปลุมนานันคึกออกแล้ว แกเห็นว่าทรัพย์สินจะอยู่ในกระโถน
วิคพระแก้วเป็นแน่แท้ ข้าพเจ้าแลไม่เห็นว่าเป็นไรไปคิด
เห็นว่าทรัพย์สินลงไปอยู่ในถันกระถนกระโถนใดคั้งนี้ แกจึง
อธิบายว่า แกไปนอนพิจารณากุลาถายแทง เห็นคำว่าดูโย ดูยา
ข้างคั้นนั้นจะใดแกคำว่า ดูดูย คือคั้นที่ถมน้ำลายก็ยอมดม
ลงในกระโถน แลคำว่า ทิวราชา นั้นแก็เห็นว่ามิใช่อื่น คือ
ตรงคำว่าที่วังราชาคือพระราชวัง ประสมกับคำแก้ว ๆ ที่
นายมหาตีกแปลจากศัพท์วิธาน จึงรวมกันเป็น "อยู่ใน
กระโถนวิคพระแก้วในพระราชวัง" คั้งนี้

.....
อยู่มาอีก 2 วัน เมื่อข้าพเจ้าแต่งเรื่องทานมอทองคึก
ปลุมนานันเสร็จแล้ว ก็วางได้รับหนังสือไปรษณีย์อย่างประหลาด
ที่สุดใบหนึ่ง เกี่ยวกับเรื่องปลุมนารายนี้ ในหนังสือไปรษณีย์นั้น
ว่า "เราพระฤาษีชินชาคุชต์แต่งปลุมนานา ขอเจริญพรมาให้ทราบ
ด้วยเคิมเราถูกเกณฑ์ให้แต่งเรื่องดูดยดส่งไปลงพิมพ์ แต่เรา
ครองอยู่ถึงสองสามวัน ก็นึกหาเรื่องจะให้เข้าเหมาะสมกับ
คำว่าดูดยดไม่ได้ เราจึงแต่งปลุมนานาลายแทงไว้ หวังจะ
ลงสคิปัญญานักปราชญ์ปรคิยุคนี้ วันหนึ่งเราเคลิ้มไปลาย
แทงของเราหาย เราจึงจำแลงตัวเป็นสมาริกเข้าไปคอบ
กรวจคในเคียมเรื่องในหอพระสมุก บคนี้คได้เห็นชื่อท่านเป็น
ผู้รับเรื่องนี้ไปแต่ง เราจึงเข้าใจว่าท่านคงจะคได้ลายแทง
ของเราไปคคิปลุมนานาค ท่านนี้เป็นคนฉลาดนัก อันปลุมนานา

ที่เราถูกเป็นคาถาไว้นั้นมันไม่ใช่คาถาภาษาชาติแต่ชอบกลอยู่
ท่านจะแปลถูกหมดหรือไม่เราก็ไม่ทราบไหน ๆ ท่านก็ไป
แล้ว จะต้องส่งคำแปลของเราไปให้ไว้เสียให้ทราบ อันคำ
แปลของเรานั้นต้องแปลดังนี้.....

.....
ถ้าจะแปลรวมความตองว่า

"คำว่า อุกฤษฏ์ ๗ หอพระสมุทวารวิญญาน ในพระราชวังนั้น
ถ้าใครแต่งใครจะใคร่ลากไม่มีประมาณ"

อนึ่ง เราขอแจ้งความให้ท่านทราบไว้เอาบุญ ว่าในวัด
พระแก้วที่เราอยู่นี้ ไม่มีปณฺหาเป็นแน่แท้ ถ้าใครไม่เชื่อ
ขึ้นมาดู เราจะสาปไว้ให้เขาจับเขียนหลัง เลอะทุกคน
จบ เนื้อความจดหมายเหตุพระธานีเทานี⁵³

.....
เรื่องสั้นเรื่องนี้สะท้อนความคึกของบุประพันธ์ เรื่องลายแทงว่ายังมีคน
เป็นจำนวนมากเชื่อถือกันอยู่ในสมัยนั้น แต่สำหรับบุประพันธ์นั้นไม่สู้จะมีความเชื่อถือนัก
เรื่องสั้นเรื่องนี้จึง เป็นสิ่งแปลกจากนิทานสมัยก่อนที่แสดงความคึกคอกสิ่งที่เกิดขึ้นในบุค
สมัยนั้น แทนที่จะสั่งสอนเรื่องความดี ความชั่ว หรือคติต่าง ๆ เช่นแตกอน นอกจากนี้
ยังแทรกอารมณ์ขันซึ่งบุประพันธ์มีต่อผู้ที่เชื่อถือเรื่องลายแทง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

53 สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "เรื่องปลากฤษฏ์," โดยกรมหมื่น
คำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 67-71.

4.4 เรื่องสั้นยุควิทยุ เมื่อหนังสือพิมพ์วิทยุวิเศษเลิกไปเมื่อ พ.ศ. 2437 เรื่องสั้นก็มีใครเล่มลง แต่กลับได้รับความนิยมแพร่หลายขึ้นเพราะมีผู้แต่งและแปลเรื่องลงในหนังสือพิมพ์วิทยุอันเป็นสิ่งพิมพ์ของพระสมุทวิทยุวิเศษซึ่งออกนอกจากหนังสือพิมพ์วิทยุวิเศษ

หนังสือพิมพ์วิทยุวิเศษได้จัดแบ่งเรื่องที่ลงไว้เป็นแปดตอนคือ คำนำ การต่างประเทศ กิจการ อ่านเล่น เบิกเทศ เรื่องโบราณ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และรายงาน นอกจากภาคซึ่งเป็นเรื่องโบราณแล้วส่วนอื่น ๆ ล้วนแต่เป็นเรื่องแต่งใหม่ โดยกรรมสัมปาทิกสภาทั้งสิ้น⁵⁴ ตอนที่ เป็นเรื่องอ่านเล่นลงบันเทิงคดีร้อยแก้วทั้งที่เป็นเรื่องแต่งใหม่และเรื่องแปลมาจากภาษาต่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่มาจากภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส

เรื่องสั้นยุคที่สอง⁵⁵ คือ ยุควิทยุวิเศษนี้มีข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะทั่วไปที่มาของเรื่อง เนื้อเรื่อง และผู้ประพันธ์ ดังนี้

ก. ลักษณะทั่วไป เรื่องสั้นที่ลงในวิทยุวิเศษทั้งที่เป็นเรื่องที่แต่งใหม่และเรื่องแปลมาจากภาษาต่างประเทศมีความยาวเพิ่มมากขึ้นกว่าในยุคแรก กล่าวคือ ส่วนใหญ่จะยาวกว่า 30 หน้าขึ้นไป และบางเรื่องลงติดต่อกันหลายตอนจบ นอกจากนี้ยังมีบทเจรจา มากขึ้นและใช้สำนวนภาษาที่กะทัดรัด ห้วนสั้น โกล่เกลี้ยงกับที่ใช้กันในปัจจุบันยิ่งกว่าแต่ก่อน ในส่วนที่เกี่ยวกับตัวละครได้ให้รายละเอียดชัดเจนทำให้มองเห็นภาพพจน์ การดำเนินเรื่อง ใช้วิธีให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในเรื่องเป็นผู้เล่า วิธีนี้ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่าได้ใกล้ชิดกับเหตุการณ์นั้น ๆ ยิ่งขึ้น ลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เรื่องสั้นตั้งแต่ยุควิทยุวิเศษเป็นต้นมามีความสมจริงยิ่งกว่าแต่ก่อน ผู้ประพันธ์ชวนให้ผู้อ่านติดตามเรื่องราวโดยการชวนคมปให้ น่าตื่นเต้นจนผู้อ่านไม่อาจจะเอาใจจนกว่าจะอ่านจบเรื่อง

ลักษณะต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ทำให้เรื่องสั้นเป็นที่นิยมของผู้อ่านอย่างกว้างขวางจนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับวารสารหรือหนังสือพิมพ์ที่ออกในสมัยนั้น ซึ่งใดแก่

⁵⁴ "คำนำ," วิทยุวิเศษ, 1 (ตุลาคม, พ.ศ. 113 (พ.ศ. 2437), 2-3.

⁵⁵ ดูตัวอย่างในภาคผนวก ฉ.

ลัทธิวิทยา ทวีปวิทยา และดลกวิทยา ตลอดจนวารสารและหนังสือพิมพ์อื่น ๆ ที่ออกในสมัย
ก่อนที่ที่จะทดลองเรื่องประเภทนี้เป็นประจำ

ข. ที่มาของเรื่องสั้นที่ลงในวารสารและหนังสือพิมพ์ มีสองทางคือ

(1) เรื่องสั้นที่แปลออกมาจากภาษาต่างประเทศโดยตรง ส่วนใหญ่
แปลจากภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส มีการเรียบเรียงเรื่องราวตามต้นฉบับเดิมทุกประการ

เช่น เรื่องของเนคิมิตซึชิ เรื่องสั้นเกี่ยวกับกิลยาพิศม์ และเรื่องแต่งงานแก่แก่ เป็นต้น

(2) เรื่องสั้นซึ่งแต่งตามแบบแผนของตะวันตกแต่ใช้จาก ตัวละคร
สำนวนภาษาและเนื้อเรื่องเป็นไทย เรื่องสั้นประเภทนี้มักแทรกคติหรือข้อคิดและแทรก
อารมณ์ขันไว้ด้วย เช่น เรื่องรักที่เสียตายนอง นิทานเรื่องเล่นแร่แปรธาตุ เรื่องสามี
เป็นโจร เรื่องเนื้อคู่หนึ่งคู่ เรื่องจะเป็นท่านสืบ เรื่องสืบสรรพการ และเรื่องสืบรู้ได้
โดยละเอียด เป็นต้น

ค. เนื้อเรื่อง เรื่องสั้นซึ่งแพร่หลายในหนังสือพิมพ์วิชาวินิจฉัยตั้งแต่ราว
พ.ศ. 2437 เป็นต้นไป ส่วนใหญ่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการสืบสวนคดีต่าง ๆ และเรื่อง
เกี่ยวข้องกับกฎหมายหรือนักกฎหมาย เช่น เรื่องของเนคิมิตซึชิ ซึ่งเป็นเรื่องแปล เรื่อง
จะเป็นท่านสืบ และเรื่องสืบสรรพการ คังกล่าวมาแล้ว เป็นต้น

การที่เนื้อเรื่องของเรื่องสั้นส่วนใหญ่เป็นเช่นนี้ น่าจะเป็นเพราะผู้ที่ไป
ศึกษาต่างประเทศแล้วกลับมาแต่ง แปล และออกหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้น ส่วนใหญ่ได้ศึกษา
วิชากฎหมายมาจึงมีความสนใจในเรื่องประเภทนี้เป็นพิเศษ

เรื่องสั้นอื่น ๆ ที่มีเนื้อเรื่องแปลออกไปได้แก่เรื่องเกี่ยวกับ
ไสยศาสตร์ เรื่องชีวิตครอบครัวแบบไทย ๆ และเรื่องที่เป็นความรู้เบ็ดเตล็ดต่าง ๆ

ง. ผู้ประพันธ์ ผู้ประพันธ์และผู้แปลเรื่องสั้นลงในหนังสือวิชาวินิจฉัย
ส่วนใหญ่เป็นกรรมการหอพระสมุทฯ ซึ่งเคยแต่งและแปลเรื่องลงในหนังสือพิมพ์วิชาวินิจฉัย
มาก่อน ผู้ที่มีชื่อเสียงและมีผลงานเป็นที่รู้จักแพร่หลายได้แก่ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์
กรมพระสมมทอมรินทร์ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เจ้าหมื่น

(จมีน) ศรีสรวิชัย (เพง) ชุมมหาวิไชย (จิตร) และหลวงประเสริฐอักษรนิติ (แพ)⁵⁶
เป็นต้น

5 กำเนิดนวนิยายไทย

ในยุคที่วรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นเป็นที่นิยมแพร่หลาย กิจกรรมหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยได้เจริญขึ้นตามลำดับ มีผู้ออกวารสารรายเดือนประเภทแมกกาซีนของต่างประเทศหลายฉบับเรียงตามลำดับปีที่ออกได้แก่ ลักวิทยา ถลกวิทยา และทวีปัญญา

ลักวิทยา เป็นวารสารรายเดือนที่ออกโดยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2445⁵⁷ มีนักเขียนประจำคณะ เช่น พระยาสุรินทรราชา (นกยูง วิเศษกุล) และกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส) เป็นอาทิ ฉบับต่อมาคือ ถลกวิทยา ออกโดยหลวงวิลาศปริวัตร (เหลื่อม วินุทพรานมณฑล) ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2448⁵⁸ และทำนุขึ้นเป็นบรรณาธิการผู้พิมพ์และผู้แต่งเรื่องลงแต่เพียงผู้เดียว วารสารอีกชื่อหนึ่งคือ ทวีปัญญา ออกโดยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ระหว่าง พ.ศ. 2447 ถึง พ.ศ. 2450⁵⁹ มีนักเขียนจากลักวิทยาเป็นชาวคณะ

วัตถุประสงค์ของผู้จัดทำหนังสือพิมพ์รายเดือนเหล่านี้คล้ายกันคือ เพื่อเพิ่มจำนวนหนังสือพิมพ์รายเดือนและส่งเสริมการแต่งและการแปลหนังสือในประเทศไทย ดังตัวอย่างจากที่คณะผู้จัดทำลักวิทยาได้แถลงไว้ในคำนำฉบับแรกดังนี้

⁵⁶ พระยศและยศของแต่ละท่านในขณะนั้น

⁵⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, รายนามหนังสือพิมพ์ชาวซึ่งออกเป็นระยะในประเทศไทยสยาม. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472), หน้า 4.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

... ความประสงค์ที่ออกหนังสือพิมพ์ "ลัทธิวิทยา" นี้ ข้อค้นก็คือ
 กองการจะให้กรุงเทพฯ มีหนังสือพิมพ์รายเดือนเพิ่มขึ้นอีกฉบับ
 หนึ่ง แก่การที่หนังสือ "ลัทธิวิทยา" จะเป็นของยืดยาวไปได้หรือ
 ไม่นั้น ก็ยอมเป็นไปตามความอุกหนุนที่ไต่ถามมากหรือน้อย ยังมี
 คนรับมากหนังสือก็คงยังยืนยาวไปได้ แลคงดีขึ้นเป็นของที่ไม่ต้อง
 แสกงอยู่แล้ว⁶⁰

ความประสงค์ข้อสองของหนังสือพิมพ์นี้ ก็คือจะให้ให้มีของให้
 นักเรียนทั้งเก่าแลใหม่แสดงความคิดแลความรู้ให้เป็นการแพร่
 หลายยิ่งกว่าที่เป็นไปไต่มาแล้ว เพื่อเป็นการชักชวนการแต่ง
 แลกการแปลให้เจริญมากขึ้นด้วย แมว่าความสามารถของ
 หนังสือ "ลัทธิวิทยา" ในการชักชวนการแต่งแลการแปลนั้นจะ
 ไม่มีมากเท่าใดแล้ว ก็คงยังมีบ้างอยู่ดี เพราะฉะนั้นความ
 ประสงค์ข้อนี้คงเป็นการสำเร็จไม่มากก็น้อย

นอกจากความประสงค์ทั้งสองข้อนี้ ยังมีต้องการอยู่อีกอย่าง
 หนึ่งคือ จะให้เรื่องอ่านสนุกใหม่ ๆ มีมากขึ้นกว่าที่มีอยู่...⁶¹

5.1 นวนิยายที่เป็นภาษาไทยเรื่องแรก ในบรรดาหนังสือพิมพ์รายเดือนทั้งสาม
 ฉบับนี้ ที่มีความสำคัญต่อกำเนิดนวนิยายไทยมากที่สุดคือ ลัทธิวิทยา ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์รายเดือน
 ฉบับแรกที่ลงเรื่องแปลที่เป็นนวนิยายขนาดยาว

หลังจากที่ลงเรื่องอ่านเล่นประเภทเรื่องแปลสั้น ๆ ในระยะปีแรกที่ออก
 จำหน่ายแล้ว ในรอบปีที่สอง ลัทธิวิทยา ได้เริ่มลงนวนิยายแปลเรื่องแรกเมื่อ พ.ศ. 2444
 คือเรื่อง ความพยายาม ซึ่งแปลจากนวนิยายภาษาอังกฤษชื่อ Vendetta บทประพันธ์ของ

⁶⁰ ลัทธิวิทยา, 1 (กรกฎาคม, ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2444), (1).

⁶¹ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี), "คำนำ," ลัทธิวิทยา, 1 (กรกฎาคม,
 ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443), 1-3.

ความพยายาม

โดย "แฉ้วน"

บท ๑

ข้าพเจ้า ผู้เขียน เรื่อง นี้ เปน คน ที่ ถึง แก่ กรรม แล้ว.
ถึง แก่ กรรม จริง ๆ ! คาย จริง ๆ — คาย อย่าง ที่ มี ผู้รู้ ผู้เห็น
ว่า คาย — คาย แล้ว และได้ ล้าง เสรีจ แล้ว ! ถ้า ท่าน ไป ตาม ชาว เมือง
ที่ ข้าพเจ้า อยู่ เขาจะ บอก ท่าน ทน ที่ ว่า ใน ปี คีรีต คัก ราช ๑๘๘๕
เกิด ไข้ ป่วง ใหญ่ ขึ้น ในเมืองเนบิธ ใน ประเทศ อิตาดี คราว นั้น มี คน
ตาย เพราะ ไข้ ป่วง เปน นึก เปน หนา และ ตัว ข้าพเจ้า เอง ก็ ตาย เพราะ
โรค นี้ เขา ได้ นำ เขา ศพ ข้าพเจ้า เข้า ไป ไว้ ใน กุฏิ ที่ ฝั่ง ศพ ของ
บุตรชน ผู้เปน คน กระจุก ของ ข้าพเจ้า. ถึง อย่าง นั้น แล้ว —
ข้าพเจ้า ก็ ยังมี ชีวิต อยู่ ! ข้าพเจ้า รู้ ลึก โดดคิด อัน ชุ่ม แค้น ข้า ขึ้น
ตาม เดิน — โดดคิด อย่าง ตาม ลีบ มี มา แล้ว ; — ความ หน้ม กัด
แค้น มา เข้า ตัว อ้อ ทำให้ ไห้ ตา ข้าพเจ้า เปน มัน และคม ฉาบ ขึ้น —
ทำให้ กัด หน่อ แข็ง แน่น ขึ้น รวด กัม เหล็ก — มือ ก็ จับ ถือ แน่น พัน
ขึ้น ตัว ก็ ขึ้น ขึ้น ได้ ตรง และ เปน สง่าผ่า แผ. เออ ! ... ยังมี
ชีวิต อยู่ จริง ถึง โดย ห ล ว่า จะ ได้ ถือ ษา ปราบกฎ แล้ว ว่า ถึง แก่ กรรม ;
ข้า พเจ้า ยังมี ชีวิต และ ก่าถึง วงศา เช่น บุรุษ ทั้ง ปวง — และ ถึง นั้น
ความ ทุกข์ จะ ทั้ง รอยไว้ ให้ เห็น เปน พยาน ว่า ได้ มา เยี่ยม เยี่ยม บ้าง ก็ ยอม
รอย เหล่า นั้น ก็ จบ เลื่อน เกิดอน หายไป เกือบหมดสิ้น แล้ว เว้น แค่ รอย

Marie Corelli นักประพันธ์สตรีชาวอังกฤษ พระยาสุรินทรราชา (เกษม วิเศษกุล) ซึ่งใช้นามปากกา แมวัน เป็นผู้แปล เรื่อง "ความพยายาม" นี้ว่าจะเป็นนวนิยายฝรั่งแท้ก็เป็นนวนิยายภาษาไทยเรื่องแรกในประวัติศาสตร์วรรณกรรมไทย และเป็นนวนิยายในแบบแผนของตะวันตกเรื่องแรกของไทยด้วย

เมื่อนวนิยายแปลเรื่องนี้ได้ลงพิมพ์เป็นครั้งแรกในหนังสือพิมพ์รายเดือน ลัทธิวิทยาในเล่มที่ 2 ตั้งแต่ตอนที่ 1 ถึงตอนที่ 10 (เดือนกรกฎาคม ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) ถึงเดือนเมษายน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ก็ก่อให้เกิดความตื่นตัวและเป็นที่น่าสนใจของผู้อ่านอย่างมาก เพราะเป็นเรื่องในแนวใหม่ที่มีสำนวนโวหารแปลกไปจากเรื่องอ่านเล่มอื่น ๆ ที่เคยปรากฏมาก่อน

เรื่อง ความพยายาม นี้เป็นเรื่องอ่านเล่นเรื่องแรกที่ได้รับคำชมเชยและยกย่องจากผู้อยู่ในวงวรรณกรรมอย่างกว้างขวาง จนถึงกับมีการกล่าวถึงในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ที่ออกจำหน่ายในสมัยเดียวกันอยู่เสมอ เช่นกล่าวว่า "เรื่องความพยายามในลัทธิวิทยาที่เขาโจษกันว่าดีมาก เก่งมากนั้น ได้ทราบว่าคุณแต่งได้รวบรวมเป็นเล่มเดียวจบ เย็บในปกเก็บฉลากลายทองอย่างหรู เป็นหนังสือประมาณ 320 หน้า หนังสือชนิดนี้เป็นครั้งแรกที่มีในเมืองไทย... 62

หลวงมุนขมานพพาณิชย์ (อรุณ มุนขมานพ) ได้ให้ข้อสังเกตในเรื่องความสำคัญของเรื่อง ความพยายาม ไว้ว่า

... น่าจะเป็นเพราะคณะผู้ประกอบกันเข้าทำหนังสือ "ลัทธิวิทยา" เป็นชายหนุ่มเคยได้เรียนในประเทศอังกฤษ สามารถถอดภาษาอังกฤษลงเป็นภาษาไทยได้ใกล้เคียงแต่ก่อนสมัยนี้ขึ้นไป คนไทยยังไม่เคยชินแก่รสนิยมภาษาไทยที่แปลได้ถึงรสนิยม

62 "หมายเหตุเบ็ดเตล็ด," ลัทธิวิทยา, 21 (กรกฎาคม, ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445), 241.

อังกฤษ เมื่อมาใครสแปลกจึงพากันเอาใจใส่ในภาษาอังกฤษ
ยิ่งขึ้น...⁶³

ควยเหตุนี้จึงเป็นเครื่องจูงใจใหญ่ที่มึความรู้ในภาษาต่างประเทศ
และมีความสามารถในการประพันธ์สนใจแปลนวนิยายจากภาษาต่าง ๆ ออกเป็นภาษา
ไทยอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา

นอกจากเรื่อง ความพยายาม จะมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่อง
กระตุ้นให้การแต่งและแปลนวนิยายแพร่หลายขึ้นแล้ว ยังมีอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลง
ภาษารอยแก้วของไทยเป็นอย่างมากอีกด้วย ดังที่หลวงบุญมานพพาณิชย์ได้กล่าวไว้ดีกว่า

...ข้าพเจ้าเข้าใจว่าภาษาไทยเริ่มปฏิวัติก็คือ ปีที่เรื่อง

"ความพยายาม" ได้ปรากฏ เพราะสำนวนพิมพ์อยู่ในหนังสือ
"ลักขวิทยา" เป็นสำนวนใหม่แก่คนไทยที่ไม่ชินแก่ภาษาอังกฤษ
การได้อ่านเรื่องและรสีใหม่ก็สนใจ

สมัยนั้นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นที่นิยมของชาวบ้านและ
เรื่องเกร็ดพงศาวดารจีน เช่น สามก๊ก ซองกิง ชีวินกัย ฯลฯ
ก็เป็นที่นิยมของคนชั้นกลาง คนชั้นนี้ไม่ค่อยได้ฉานาฉิรฉานได้มา
พบเห็นความบันเทิงจากการฉานเรื่องต่าง ๆ ดังที่ได้ออกมาเป็น
รายเคื่อนอย่างหนังสือ "ลักขวิทยา" การปฏิวัติแห่งภาษาไทย
จึงเริ่มขึ้นแต่บัดนั้น⁶⁴

⁶³ แสงทอง (หลวงบุญมานพพาณิชย์), ภาษาและหนังสือ (พระนคร:
ไอเคียนสโตร, 2504), หน้า 6.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

อนึ่ง ส่วนภาษาไทยในเรื่องความพยายามนี้ นอกจากจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวรรณกรรมอย่างมากจนกล่าวได้ว่าเป็นการปฏิวัติทางภาษาแล้ว ยังเป็นแบบฉบับของสำนวนโวหารในนวนิยายไทยเรื่องอื่น ๆ ในสมัยหลังอีกด้วย

ตัวอย่างสำนวนแปลบางตอนจากเรื่อง "ความพยายาม"

ข้าพเจ้า ผู้เขียนเรื่องนี้ เป็นคนที่ถึงแก่กรรมแล้ว ถึงแก่กรรมจริง ๆ ! ตามจริง ๆ -- ตามอย่างที่มีผู้รู้เห็นว่าตาย -- ตายแล้วและไต่ดังเสร็จแล้ว ! ถ้าท่านไปตามชาวเมืองที่ข้าพเจ้าอยู่ เขาจะบอกท่านทันทีว่าในปีคริสตศักราช 1884 เกิดไข้ป่าใหญ่ขึ้น ณ เมืองเนเปิลส์ในประเทศอิตาลี คราวนั้นมีคนตายเพราะไข้ป่าเป็นนักเปนนาน และตัวข้าพเจ้าเองก็ตายเพราะโรคนี้ เขาได้นำศพข้าพเจ้าเข้าไปเก็บไว้ในภูที่ฝังศพของบุตรชนผู้เป็นคนตระกูลของข้าพเจ้า ถึงอย่างนั้นแล้วข้าพเจ้าก็ยังมีชีวิตอยู่ ! ข้าพเจ้ารู้สึกโลहितอันอุ่นแล่นซาขึ้นมาเส้น -- โลहितอย่างสามสิบปีมาแล้ว -- ความหนุ่มกลับแล่นมาเข้าตัวอีก ทำให้ไน้ตาข้าพเจ้าเปนมันและคมฉายขึ้น -- ทำให้กล้าเนื้อแข็งแน่นขึ้นราวกับเหล็ก -- มือก็จับถือแน่นแน่นขึ้น ตัวก็ยืนขึ้นไต่ตรงและเป็นสง่าผ่าเผย, เออ ! -- ยังมีชีวิตอยู่จริง ถึงโดยหากว่าจะไต่ลือซาปรากฏแล้วว่าถึงแก่กรรม ข้าพเจ้ายังมีชีวิตและกำลังวังชาเช่นบุตรทั้งปวง -- และถึงแม้ความทุกข์จะตั้งรอยไว้ให้เห็นเป็นพยานว่าไต่มาเยี่ยม-เยี่ยมบ้างก็ยอม รอยเหล่านั้นก็ลมเลือนเคลื่อนหายไปเกือบหมดสิ้นแล้ว เว้นแต่รอยหนึ่ง "คือผม" ผมซึ่งแต่ก่อนคำเปนมันประดุจขนกาน้ำนั้น บัดนี้ขาวเหมือนสำลี แท้พ่ายังคงงามคงอยู่อย่างเดิม⁶⁵

⁶⁵แมวัน (พระยาสุรินทรราชา), "ความพยายาม," ดิฉันท, 2 (กรกฎาคม, ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444), 1-2.

5.2 นวนิยายไทยแท้เรื่องแรก หลังจากที่มีนวนิยายภาษาไทยเรื่องแรกคือเรื่อง "ความพยายาม" ซึ่งพระยาสุรินทรราชาแปลงจากนวนิยายภาษาอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2443-2444 ไม่นานนักก็มีนวนิยายไทยแท้เรื่องแรกเกิดขึ้นคือเรื่อง ความไม่พยายาม⁶⁶ แต่งโดยหลวงวิลาศย์วิวัตร (เหลื่อม วินทุรราหมณกุล) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่าครูเหลื่อม แต่ไม่ปรากฏปีที่แต่ง

วัตถุประสงค์ของผู้ประพันธ์เรื่องนี้ก็เพื่อให้รู้กันถึงนวนิยายเรื่อง "ความพยายาม" ซึ่งได้รับความนิยมอย่างสูงในขณะนั้น

เนื้อเรื่องของนวนิยายสองเรื่องนี้มีแนวเกี่ยวกับคือ เกี่ยวกับสามสิ่งภรรยา มีชู้ แต่ต่างกันที่ข้อคิดและพฤติกรรมของตัวเอกในการแก้ปัญหาหนึ่ง กล่าวคือ เรื่อง ความพยายาม เป็นเรื่องเกี่ยวกับการพยายามและการแก้แค้นอย่างเปิดเผยโดยถือคติว่า "เวรยอมระงับด้วยการจองเวร" อันเป็นความคติอันรุนแรงของชาวอิตาเลียน และชาวเกาะคอรั๊กกัน ซึ่งเป็นที่มาของเรื่อง ส่วนเรื่อง ความไม่พยายาม นั้นยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ว่า "เวรยอมระงับด้วยการไม่จองเวร" โดยตลอด กล่าวคือ เป็นเรื่องของนายพลเอกคนหนึ่งซึ่งภรรยา มีชู้ นายพลเอกซึ่งใช้สรรพนามในเรื่องว่า "ข้าพเจ้า" เป็นผู้ที่ไม่จองเวรตอบและในที่สุดก็ชนะใจชายชู้และภรรยาของตนเอง และประสบความสำเร็จในที่สุด

หลักฐานซึ่งแสดงว่ามีนวนิยายเรื่องความไม่พยายามพิมพ์จำหน่ายจริงคือข้อความโฆษณาหนังสือเรื่องนี้ซึ่งปรากฏในใบแทรกในหนังสือแปลซึ่งพิมพ์จำหน่ายในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อราว พ.ศ. 2458 มีข้อความดังนี้

เรื่อง "ความไม่พยายาม" สำหรับจับใจผู้อ่านไทย สำหรับ
เป็นตัวอย่างผู้แต่งไทยเป็นเรื่องชั่ว ๆ ก็ ๆ ยวนใจจริง เชื่อ
ใจได้ ไม่ต้องทิ้งปีปากแลความคิดร้าย เพื่อความสนุกสนาน
ไพเราะ เป็นสมมติอันดีในความ, ในสำนวน, ในนาถะการ
730 นา, มีรูปถ่ายแลหมายเหตุ ปกแข็งงดงาม เรื่องยาว
กว่าเรื่องความพยายาม ราคาเท่ากัน ทั้งเล่มเป็น 2 เล่ม⁶⁷

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶⁷นายสำราญ (หลวงวิลาศปริวัตร), นางเนระมิตร (ม.ป.ท., ม.ป.ป.),
ระหว่างหน้า 160-2.